

ODONIS DE DIOGILO

DE

LUDOVICI VII FRANCORUM REGIS

COGNOMENTO JUNIORIS

PROFECTIONE IN ORIENTEM

Cui ipse interfuit

OPUS SEPTEM LIBELLIS DISTINCTUM.

EPISTOLA ODONIS

AD VENERANDUM ABBATEM SUUM SUGERIUM.

7-9 Ecclesie Beati Dionysii venerando abbati **A** SUGERIO, monachorum ejus minimus Odo de Diogilo, salutem.

Velle adjacet mihi, perficere autem non invenio, ut de via sancti sepulcri vobis aliqua idoneæ denotem quæ mandetis stylo vestro memorie sempiternæ. Nam detentus adhuc in agone itineris, et imperitia præpedior et labore. Est tamen tentandum aliquando id etiam quod nequimus, ut nostro conatu viros strenuos ad hoc quod volumus, et non possumus, incitemus. **10** Ego igitur cum in via sancti sepulcri gloriosi regis Ludovici beneficia ubertim senserim et secretius familiaritati adhæserim, referendarum gratiarum affectum quidem habeo, sed non ministrant vires effectum. Sit hoc beati Dionysii, cujus amore hoc fecit, et vestrum, quia monachum **B** vestrum loco vestro suscepit. Vos tamen multum pro vobis debetis, quem specialiter in regno suo dilexit, ei zelo ductus fidei propagandæ, ad tempus illud dimittens, vobis commisit. Ibi tamen vigilavit sibi, sua credens expertæ fidei, sapientiæ singulari. Vos Patris ejus gesta scripsistis, sed criminis erit fraudare posteros notitia filii, cujus omnis ætas est

Nam cum regnare cœperit pene puer non fuit illi gloria sæculi materia voluptatis, sed dedit augmentum virtutibus ejus et lucem. Unde, si quis gesta ejus ab itinere Jerosolymitano describere cœperit, futuris regibus exempli propositi a Deo maximam partem truncabit. Nos enim magis miramur in puero Nicolao quartam et sextam feriam papillarum et reliquam indolem, quam præsulatus ejus admirabilem sanctitatem. Vos igitur, cui jure debetur reverentia scribendi de filio, qui prius patrem stylo traxistis in lucem, et qui jure debetis obsequium, abundantiori gratia functus amborum, incipite a pueritia ubi cœpit virtus oriri. Quod vos melius scitis, quia, sicut nutritus, secretius didicistis, Ego vero, etsi impeditus sermone, sed non scientia rerum quæ in via sancti sepulcri gestæ sunt (quippe qui sicut capellanus illi surgenti sæpius aderam, et cubanti), ut ita dixerim, quasi balbutiendo, summatim vobis offeram veritatem, litterali eloquentia venustandam. Nec ideo vos pigeat exsequi **11** quod debetis, si hoc auditis a pluribus usurpari. Imo gratum habetote, si laudes habet multorum qui meruit omnium.

LIBELLUS PRIMUS.

Anno Verbi incarnati millesimo centesimo quadragésimo sexto, gloriosus rex Francorum et dux Aquitanorum Ludovicus, regis filius Ludovici, cum esset viginti quinque annorum, ut dignus esset

C Christo, verzeliano in Pascha bajulando crucem suam, aggressus est eum sequi. In Natali Domini præcedenti, cum idem pius rex Bituricas curiam celebrasset, episcopis et optimatibus regni ad co-

ronam suam generalius solito de industria convocatis, secretum cordis sui primitus revelavit. Tunc religiosus vir episcopus Lingonensis, de Robes, quæ antiquo nomine vocatur Edessa, depopulatione, et oppressione Christianorum et insolentia paganorum satis episcopaliter peroravit, et de flebili materia Ætium plurimum excitavit; monens omnes ut cum rege suo ad subveniendum Christianis Regi omnium militarent. Ardebat et lucebat in rege zelus fidei, contemptus voluptatis et gloriæ temporalis, exemplum omni sermone præstantius. Tamen quod serebant, verbo episcopus, rex exemplo, non illico messuerunt. Statutus est ergo dies alius Verzeliano in Pascha, quo in Passione Domini omnes unanimiter convenirent; et in resurrectione, quibus foret cœlitus inspiratum, crucis gloriam exaltarent. Rex interim pervigil in incepto, **12** Romam Eugenio papæ super hac re nuntios mittit. Qui lætanter suscepti sunt, lætantesque remissi, referentes omni favo litteras dulciores, regi obedientiam armis modum et vestibus imponentes jugum Christi suave suscipientibus peccatorum omnium remissionem, parvulisque eorum et uxoribus patrociniū promittentes, et quædam alia quæ summi pontificis sanctæ curæ et prudenti visa sunt utilia continentes. Optabat ipse tam sancto operi manum primam præsens imponere, sed tyrannide Romanorum præpeditus non potuit. Sancto vero Clarevallensi abbati Bernardo curam istam delegavit. Tandem dies adfuit regi optatus. Abbas etiam apostolica auctoritate, et propria sanctitate munitus, et convocatorum maxima multitudo loco et termino pariter adfuerunt. Suscepit ergo rex a summo pontifice sibi missum crucis insigne, et proceres multos cum eo. Et quoniam in castro locus non erat qui tantam multitudinem capere posset, extra in campo fixa est abbati lignea machina, ut de eminenti circumstantibus loqueretur. Hanc ascendit cum rege cruce ornato. Cumque cœleste organum more suo divini verbi rorem fudisset, cœperunt undique conclamando cruces, cruces expetere. Et cum earum fascem præparatum seminasset potius quam dedisset, coactus est vestes suas in cruces scindere et seminare. In hoc laboravit quandiu fuit in villa. Supersedeo scribere miracula quæ tunc ibidem acciderunt quibus visum est id Domino placuisse, ne, si pauca scripsero, non credantur plura fuisse; vel si multa, materiam videar omisisse. Tandem edicto quod post annum progredierentur, omnes ad sua cum gaudio repedarunt.

Abbas vero sub **13** tenui corpore, et pene præmortuo robustum tegens spiritum, ubique circumvolat prædicando, et multiplicati sunt super numerum in parvo tempore crucem portantes. Rex quasi jam naetus gaudium suum fidei propagandæ, de spe futuri exercitus copiosi, Apuliam regi Rogerio nuntios mittit. Qui de omnibus rescripsit ad libitum. Insuper viros remisit nobiles qui, regnum suum in victualibus, et navigio, et omni necessitate, et se

vel suum filium itineris socium promittentibus. Misit etiam alios Constantinopolitano imperatori, cujus nomen ignoro, quia non est scriptum in libro vitæ. Hic in longo rotulo prolixam adulationem depinxit, et regem nostrum nominando sanctum, amicum et fratrem, promisit plurima quæ opere non implevit. Sed hæc alias. Alemannorum et Hungarorum etiam reges de foro et transitu requisivit; quorum nuntios, et litteras ad suam voluntatem recepit. Harum quoque regionum duces multi et comites, ejus exemplo provocati, de itineris illi societate scribebant. Sic ad nutum omnia procedebant. Interea fama volat, Angliam transfretat, et aliarum recessus penetrat insularum. Parant naves maritimi cum rege navigio processuri. Cæterum, dum rex lustrans omnia statum regni ordinat, dum subditis in posterum pacem firmat, omnes undique nuntii Parisiis convenerunt. Revertenti omnes pariter affuerunt; imperatorum sacras et ducum chartas offerunt, verboque et litteris quicquid poposcerat pollicentur. Habet rex optionem cui fidem habeat, in quo compendium credat. Sed illi mos erat ut socii essent consilii qui forent et laboris. Omnes igitur ad *Circumdederunt me* Stampas vocat, ut **14** pariter eligerent, quod pariter tolerarent. Qui sicut fuerunt inveniendi alacres, sic utinam essent in electione prudentes. Congregata enim loco et termino episcoporum et nobilium multitudine, tantæ gloriosa quam magna, prædictus etiam abbas et prædicandus præsentiam suam obtulit, et rumorem attulit, et utroque lætabundam reddidit concionem. Nam de Alemannia veniebat, regemque et regni proceres militiæ crucis Christi adjunxerat. Deinde diversarum regionum leguntur litteræ, nuntii audiuntur, et hæc usque ad vesperum protenduntur. In his duxerunt lætam diem; et quod superfluit in crastinum distulerunt. Venit dies magis læta quam prospera. Interfuere congregatis, qui Græcos dicerent, sicut lectione et experientia noverant, fraudulentos. Rex autem et sui, qui merito nullarum gentium vires timebant, fraudes utinam timuissent! Sed quia non est consilium nec prudentia contra Deum, elegerunt viam per Græciam morituri. Sic secunda dies terminata est, non secunda.

Tunc *vi* nobiles, regis Rogerii nuntii, confusi abeunt, dolentium habitu domini sui satis expresse monstrantes affectum, de dolis Græcorum prædicantes nobis quod postea sumus experti. Nec mirum si Rogerius rex potens et sapiens regem optabat, si Francos diligit, nostrarum partium oriundus. Postremo revolvit diem tertiam gratia Trinitatis; et congregati, gratia prius sancti Spiritus invocata, (quam pridie utinam similiter invocassent!) deinde a sancto abbate sermone habito spiritali, de regni custodia prosequuntur. Rex autem more suo sub timore Dei reprimeus potestatem prælatis Ecclesiæ et regni optimatibus eligendi indidit **15** libertatem. Eunt igitur ad consilium, et post aliquantulam moram, cum quod erat melius elegerent. *saa*

etus abbas præcedens revertentes, sic ait : Ecce gladii duo hic. Satis est. Te, Pater, Suger, et Nivernensem comitem monstrans. Quod valde placuit omnibus, si soli comiti placuisset. Sed se ille Carthusæ devoverat, quod cito post effectui mancipavit, et nec regis nec omnium diutinis precibus potuit revocari. Imponitur tandem tibi soli onus amborum, quod inconcussa pace tulisti, et hoc esse onus Christi ex levitate sensisti. Inter hæc indicitur dies in Pentecosten profecturis, et in optatis undecunquæ Metis glorioso et humill principi congregandis. Post hæc, ne aliquid deesset benedictionis aut gratiæ, Romanus pontifex Eugenius venit, et Pascha Domini in ecclesia Beati Dionysii honore quo decuit celebravit. Affluunt multi multarum partium utrique miraculo, videlicet regi et apostolico peregrinis. Papa vero bene ordinata confirmat, enormia multa componit, dum regis promotionem expectat. Illo anno in quarta feria Pentecostes edictum accidit. Sic regi celebra cuncta succedunt. Dum igitur a beato Dionysio vexillum, et abundi licentiam petiit (qui mos semper victoriosis regibus fuit), visus ab omnibus plangentium maximum excitavit, et intima affectus omnium benedictionem accepit. Dum vero pergeret, rem fecit laudabilem, paucis tamen

A imitabilem, et forsitan suæ celsitudinis nulli. Nam, cum prius religiosos quosque Parisiis visitasset, tandem foras progrediens, leprosororum adiit officinas. Ibi certe vidi eum cum solis duobus arbitris interesse, et per longam moram cæteram suorum multitudinem **16** exclusisse. Interim mater ejus, et uxor, et innumeræ alii ad Beatum Dionysium præcurrunt. Et ipse postmodum veniens, papam, et abbatem et Ecclesiæ monachos invenit congregatos. Tunc ipse humillime humi prostratus, patronum suum adorat; Papa vero et abbas auream portulam reserant, et argenteam thecam paululum extrahunt, ut osculato rex et viso quem diligit anima sua, alacrior redderetur. Deinde sumpto vexillo desuper altari, et pera, et benedictione a summo pontifice, in dormitorium monachorum multitudini se subducit. Non enim patiebantur moras oppressio populorum, et mater et uxor, quæ inter lacrymas et calorem pene spiritum exhalabant. Sed luctum et planctum qui ibi inerat velle describere, tam stultum est quam impossibile. Illo die retentis paucis suorum, in refectorio comedit cum fratribus; et osculatis postmodum omnibus recessit, orationibus et lacrymis omnium prosecutus.

LIBELLUS SECUNDUS.

Tædiosa est semper longa loquacitas pluribus occupato. Unde vereor ne nostra oratio nimis prolixè sine respiratione ecurrerit. Sed date, quæso, mihi, Pater, hanc noxam. Intereram lætis rebus, et patriæ meæ, nominatim scribens, et rerum reminiscens, quod lætus iterum, sine tædio diutius recolebam. Nam enim, si non afferunt jucunda laborem. Modo vero, si non succingor ad aspera, intraturus extera, sicut actu fecimus, sic sermone; et laus, si non princeps citius **17** terminabo.

Post discessum regis ab ecclesia Beati Dionysii, nihil in regno ejus actum est memorandum, nisi quod scribi quod in regni cura vobis dedit socium Remensem archiepiscopum. Nescio tamen si comes Rodulfus, quia tunc excommunicatus erat, debeat a communi nostri sermonis excludi, qui (ne vobis duobus deesset gladius sæcularis) tertius additus est, ut triplex funiculus difficile rumpetur (*Eccle. iv*). Metis ergo, quia ibi convenimus, stylum vertamus: ubi rex cum jure domini nihil suum invenerit, omnes tamen invenit ex gratia, sicut Verduno jam fecerat, quasi servos. Fixis ergo tentoriis extra urbem, paucis diebus venientem exercitum exspectavit, statuitque leges paci cæterisque utilitatibus in viam necessarias, quas principes sacramentis et fide firmaverunt; sed quia ipsi non bene tenuerunt, eas nec ego retinui.

C Inde præmittit Wormatiam prudentes et religiosos viros, Aluisum Atrebatensem episcopum et Sancti Bertini abbatem Leonem, ut in Rheno qui ibi præterfluit navigium subsequenti exercitui præpararent. Quod optime compleverunt, congregata undique tanta multitudine navium ut ponte non egerent. Hujus clerus et populus civitatis in solemnitate apostolorum Petri et Pauli regem valde solemniter susceperunt. Hic primam nostri populi stultam superbiam sensit.

D Transmearunt enim milites, inventaque pratorum satis ampla latitudine, venerabilem episcopum Luxoviensem Arnulfum, cum suis Northmannis et Anglis domino regi placuit exspectare. Affuebant nobis per fluvium ab urbe victualia, et erant nostrorum et indigenarum assiduus commeatus. **18** Oboritur tandem rixa. Peregrini autem nautas in fluvium projecerunt. Quo viso cives currunt ad arma, et vulneratis aliquibus unum illico peremerunt. Turbantur hoc scelere peregrini, clamant ignem pauperes, tam civibus exitiabilem quam etiam quibusdam nostris, divitibus mercatoribus scilicet et cambitoribus. Sed utrosque stultos, Deo volente, represserunt utrarumque partium sapientes. Cives tamen adhuc timent, et subductis utrique ripæ navibus auferunt commeatum. Sed religiosus vir Atrebatensis episcopus, navi quadam cum labore **16-**

perta, cum quibusdam baronibus transmeat, tur-
bam sedat, et securitatem civibus pollicetur. Postea
reductis navibus commeant more solito, nobisque
necessaria ministrantur.

Huc usque quod de populo malum præsa-
gium habebatur, hic primo expertum est. Exinde multj de
turba se per Alpes a nobis separaverunt, quia om-
nia præ multitudine carius emebantur. Rex quoque
castra movet præmissis Ratisponam venerando Atre-
batensi, cum cancellario et abbate Sancti Bertini
causa nuntiorum imperatoris Constantinopolitani,
qui ante multos dies regem ibi præstolabantur. Ad
hanc urbem omnes Danubium ponte optimo trans-
ierunt, inveneruntque navium multitudinem co-
piosam, quæ sarcinas nostras, multumque populum
usque Bogariam deportarunt. Bigas etiam et qua-
drigas nonnulli navibus imponebant, ut damnum
præteritum in desertis Bogariæ compensarent. Sed
prius et postea magis fuere spei quam utilitati. Ad
cautelam hæc omnia dicimus posteriorum. Nam cum
esset quadrigarum maxima multitudo, si offende-
bat una, mora omnibus erat æqualis: **19** si vero plu-
res vias inveniebant, omnes pariter aliquando se-
piebant, et summarii vitantes earum impedimentum
persæpe gravius incurrebant. Ex hoc erat mors
frequens equorum, et de parvis dietis querelæ mul-
torum. Hujus populi civitatis, regem valde regulariter
susceperunt. Sed quoniam id toties replicari non
potest, quoties illi gratis devotionem sui animi de-
monstrarunt, dicendum semel est omnes villas,
castella, et civitates usque Constantinopolim hono-
rem illi regium, magis et minus, omnes tamen pro
viribus exhibuisse. Sed cum esset omnium par vo-
luntas, magis et minus dico, quia non erat omnium
idem posse. Fixis ergo tentoriis et rege hospitato,
imperatoris legatarii vocati veniunt. Quo salutato,
sacrisque redditibus responsionem stantes expectant;
non enim sederent nisi jussi. Post præceptum vero,
positis subselliis quæ secum attulerunt, subsederunt.

Vidimus ibi quem postea didicimus morem Græ-
corum, sedentibus dominis omnem pariter astare
clientelam. Videas juvenes fixo gressu, reclino ca-
pite, in propriis dominis erectis aspectibus cum
silentio, solo nutu ipsis parere paratos. Non ha-
bent amictus, sed vestibus sericis curtisque et
clausis undique divites induuntur, strictisque ma-
nicis expediti, more pugilum semper incedunt. Pau-
peres, etiam excepto pretio, similiter se coaptant.
Chartas autem plenarie interpretari, partim non
deceat, partim non possum. Nam prima pars earum
et maxima tam inepte humiliter captabat benevolen-
tiam, ut verba nimis affectuosa, quia non erant ex
effectu, non solum imperatorem, sed, etiam mimum
dicerem dedecere. Et ideo pudor est **20** tendentem
ad alia talibus occupari. Non possunt autem, quia
Franci adulators, etiam si velint, non possunt
Græcos æquare.

Rex vero cuncta, licet cum rubore, prius exponi
tolerabat, sed ex quo fonte procederent nesciebat.

Tandem vero cum eum in Græcia nuntii frequenta-
rent, et semper ab hujusmodi proœmio inchoarent,
vix ferebat. Religiosus autem et animosus vir, Lin-
gonensis episcopus Godefridus, quadam vice regi
compatiens, narrantisque et interpretis moras non
ferens, ait: Fratres, nolite gloriam, majestatem,
sapientiam et religionem ejus tam frequenter ite-
rare. Se ipse novit, et nos bene novimus eum, sed
quod vultis celerius et liberius intimare. Semper
tamen, etiam inter quosdam laicos istud proverbium
notum fuit:

.....*Timeo Danaos, et dona ferentes.*

(VIRGIL., *Æneid.*, lib. 2, vers. 49.)

Pars autem ultima chartarum, quæ ad rem perti-
nebat, continebat hæc duo: scilicet ut rex impera-
tori de suo regno nullam civitatem aut castrum of-
ferret, imo restitueret ei si ab aliquo quod sui juris
esset Turcos excluderet, et hoc sacramentis nobi-
lium firmaretur. Primum satis competens nostris
sapientibus videbatur, pro altero vero diu est quæ-
stio de jure ventilata. Quidam dicebant: Quod sui
juris esse potest vel pretio, vel ratione, vel viribus a
Turcis expetere. A nobis autem cur non debet, si
nos hoc viderit aliqua occasione possidere? Alii
vero dicebant illud debere nominari, ne de proposi-
tione indefinita lites possent in posterum excitari.

Inter hæc dies plures pertranseunt, et Græci moras
causantur, verentes, ut dicebant, ne imperator ca-
vens sibi comburat pabula, destruat immunita; hoc
enim facturum se prædixerat, si nos, inquit, mo-
raremur, quasi **21** sciens ex hoc quod vos pacifici
non venitis. Quod si fecerit, postea nec, ipso vo-
lente, in via plenarie necessaria invenietis. Tandem
vero quidam ex parte regis de securitate sui regni
juraverunt, et ipsi forum idoneum, concambium
competens, et alia quæ nostris utilia visa sunt pro
suo imperatore sacramento simili firmaverunt. Aliud
autem quod inter ipsos definiri non potuit, mutua
regum præsentia reservarunt. Post hæc unus eorum,
Demetrius nomine, cum festinatione recedit, alius
qui Maurus dictus est, nobiscum remansit. Eligun-
tur deinde qui cum eodem Mauro Constantinopolim
præmittantur (hoc enim inter *Ælia* litteræ require-
bant) Aluisus Atrebatensis, Bartholomæus cancel-
larius, Archembaldus Burbonensis et quidam alii.
Procedunt igitur expeditius legatione suscepta, subse-
quente rege morosius, sicut ferre poterat constipatio
populosa.

In his quæ scribimus pro exemplo est descriptio
probitatum, pro directione itineris nomina civita-
tum, pro cautela viatici qualitas regionum. Nun-
quam enim deerunt sancti sepulcri viatores, erunt-
que, si placet, de nostris eventibus cautiores. Igitur
Metis, WORMATIA, WIRCEBURGIS, Ratispona, Pata-
via civitates opulentissimæ tribus dietis a se invicem
distant. A postremo nominata quinque dietæ sunt
usque ad Novam urbem; ab hac, una usque ad portas
Hungariæ. Quæ interjacent, nemorosa sunt, et nisi
deferantur de civitatibus, non sufficiunt exercitui

victualia ministrare, rivis tamen abundant, et fontibus et pratis. Cum transirem regionem istam, aspera mihi montibus videbatur, nunc autem planam judico respectu Romanicæ. Hungaria ex hac parte aqua **22** lutosa cingitur; ex alia vero a Bogaria amne lucido separatur. In medio sui fluvium habet Droam, qui stanni more unam ripam proclivem habet, et alteram arduam, unde modica pluvia effluit, et adjutus vicinis paludibus etiam aliquanto remota submergit. Audivimus eum multos Alemannorum, qui nos præcesserant, subito inundasse; nos autem ubi castra eorum fuerant, vix potuimus transvadere. In hoc parvas naves habuimus et paucas; ideo fuit opus equos natare, qui facilem ingressum et egressum difficilem habentes, cum labore quidem, sed tamen Deo volente sine damno transibant. Cætera omnis aqua terræ hujus, lacus sunt, et paludes et fontes, si tamen fontes sunt, quos paululum fossa humo, etiam in æstate faciunt transeuntes, excepto Danubio qui hanc satis in directum præterfluit, et multarum regionum divitias nobili civitati Estrigim navigio invehit.

Terra hæc in tantum pabulosa est, ut dicantur in ea pabula Julii Cæsaris exstitisse. In hac pro voto nobis fuerunt et forum et concambium. Hæc dietas quindecim habet. Deinde Bogaria in ingressu castrum attollit quod Bellagrava dicitur Bogarensis, respectu cujusdam quæ in Hungaria est, ejusdem rominis civitatis. Inde ad unam dietam interposito quodam fluvio, Brundisium civitatem pauperulam. Quod de illa superest, ut ita dixerim, pratium est memorosum, vel nemus pabulosum. Bonis abundat quæ sponte nascuntur, et cæteris est habilis, si colonos haberet. Non plana jacet, nec montibus asperatur, sed inter colles vineis et segetibus habiles, rivis et fontibus lucidissimis irrigatur. Caret fluviiis, sed usque Constantinopolim exinde nobis **23** navibus opus fuit. Hæc ad quintam dietam, primam sed modicam, ex hoc parte Græciæ civitatem Nit ostendit. Nit, Hesternit, Philippopolis, Andrinopolis civitates sunt, quatuor dietis ab invicem dissidentes, et ab ultima usque Constantinopolim sunt quinque. Quæ interjacent plana sunt, villis et castellis, omnibusque bonis redundantia. Dextra lævaque montes sunt, tam prope ut videantur, et tam longe ut lata, dives et jucunda planities includatur. Hactenus hæc.

Oportet autem nos ultro citroque progredi et reverti. Multa enim scribenda se offerunt, sed non debet oratio rerum multiplicitate confundi. Collateraliter incedunt causæ, sed oportet servari consequentiam in sermone. Ecce enim rex et imperator occurrerunt mihi memoriæ pariter Rastisponæ. Sed cum rex mihi sit principalis materia, me cogunt tamen de imperatore pauca inserere facta eorum communia. Nostrum regem præcessit Alemannus loco et tempore. Noster processit in Pentecosten, ille in Pascha; noster de Beato Dionysio movit pedem, ille de Ratispona; hoc tamen nostro con-

tulit quod ille præcessit, quia cum in terra ejus multi fluvii sint, super ipsos, sine proprio labore et sumptu novos pontes invenit. Ut autem verum factear, valde imperialiter egressus est et navali apparatu, et pedestri exercitu. Et bene; habebat enim tunc Hungaros inimicos. Igitur imperator animosus, navalis et pedes, habens in navibus copiosum militem secum, et juxta se per terram equos et populum, sicut et oportuit et decuit principem, ingressus est Hungariam. Erat autem quidam, Boricius nomine, qui jus hæreditarium in regno illo clamabat, et super hoc Stampas **24** regi nostro litteras miserat, plenarie querimoniam exponentes, et humiliter justitiam postulantes. Hic dum regi nostro veniret obviam, litteras suas sequens, ostendit in quo confidere posset imperatorem. Causam igitur suam illi exponit, multa promisit, imo sicut audivimus, dedit, et ab eo spem sui juris accepit. Rex autem Hungaricus sciens se posse vincere facilius auro quam ferro, multam pecuniam inter Alemanos effudit, et eorum impetum evasit. Boricius autem spe frustratus inani, delitescens arte qua potuit, regis transitum exspectavit, et nescio qua intentione furtive se Francis immiscuit. Dicitur tamen hoc duos principes soisse, et gratia imperatoris Constantinopolitani, neptem cujus habebat, hunc illis satis favorabiliter adhæsisse.

Tali velamine tectus et tutus, procedit cum exercitu per Hungariam. Inter hæc rex Hungaricus nostrum timens et venerans, legatis et muneribus ejus gratiam conquirebat: sed interposito Danubio præsentiam devitabat. Optabat autem ejus colloquium quem fama sibi commendaverat, res monstrabat; sed cum navigare in nostram ripam timeret, humiliter supplicat regi, ut ad suam ripam sua dignatione veniret. Rex igitur, cui mos erat dilectione et humilitate facile superari, ductis secum quibusdam episcopis et ducibus, ejus paruit voluntati. Deinde post oscula, post amplexus, statuunt pacem, firmant amorem, et ut securi deinceps per Hungariam nostri peregrini transirent. Quo facto rex noster Hungarum lætum dimisit. Prosequuntur eum regia munera, equorum, vasorum et vestium et parat adhuc rex Hungarus nostrum et ejus optimates pro posse venerari, **25** cum ecce intelligit inter Francos esse Boricium. Mittit ergo qui regi foedus novum dilectionis, et pacis prætenderent, et inimicum suum, qui latebat in exercitu sibi tradi prece humili postularent. Hoc totum factum est nocte. Rex autem, totius duplicitatis ignarus, id penitus non credebat. Sed tandem illis constanter hoc asserentibus et precantibus acquievit. Illi ergo læti audacter amplius quam prudenter incedunt, nam ille tumultu quærentium a lecto excitus nudus evasit. Unde illi confusi redierunt. Fugitivus autem non tamen stupidus dum tendens ad fluvium tentoria exiisset, obvium habuit armigerum super optimum equum, cum quo pro equo amigose confligit. Clamat armiger, et resistit, et magis superat clamore quam viribus. Confluunt

enim undique qui Boricium sicut latronem capiunt. A et verberatum, luto sordidum, nudum, exceptis femoralibus, regi adducunt. Omnes eum latronem putabant, ipse vero regi prostratus, licet ignoraret linguam nostram, et rex tunc interpretem non haberet, quædam tamen verba nota, barbaris vocibus inserens, et suum nomen sæpius iterans, quis esset aperuit. Mox igitur honeste induitur et in crastinum reservatur. Hungarus autem rex qui prope nos tentoria fixerat, et Boricium jam expertus metuebat, loco vicinus et timore curiosus, illico scivit quod gestum est. Hunc ergo a rege sicut ab amico, et pro fœdere amoris quasi ex debito requirit, et insuper ob hoc multa, imo vix credenda promittit. Similiter prece et pretio sollicitat ani-

mos procerum; sed non valet extorquera a rege instantia precum aut munerum, nisi quod prius iudicasset communis sententia 26 sapientum. Suum hunc fatebatur amicum, non tamen propter eum sibi faciendum esse quod dedeceret peregrinum. Episcopi tandem, et optimates alii convocati, discussa ratione iudicaverunt ut rex regi pacem servaret, et viro nobili, licet capto, vitam servaret, quia scelus esset utrumque, et morti hominem vendere, et amici sine ratione fœdera rumpere. Ergo rex Hungarus se nostris non credens, sed tristis abscedens, tutiora et remotiora sui regni requirit; noster autem Boricium satis honeste secum habens, de Hungaria educit.

LIBELLUS TERTIUS.

Hucusque lusimus, quia nec damna pertulimus B ex malitia hominum, nec pericula timuimus de astatia subdolorum. Ex quo autem intravimus Bogariam, terram Græcorum, et virtus laborem pertulit, et sensus exercitium. Ingressuri desertum, in Brundisio paupere civitate victualibus onustamur, quæ maxime Hungaria per Danubium ministravit. Erat ibi tanta navium multitudo, quas Alemanni adduxerant, ut domibus ædificandis, et igni civibus in longum sufficerent. Harum minores nostri accipiebant, et transducto amne, de quodam castro Hungariæ non longe posito, necessaria convehabant. Hic primo cupream monetam et stammas offendimus; et pro una earum 5 denarios, et pro XII solidis marcam tristes dabamus, vel potius perdebamus. Ecce in introitu suæ terræ Græci perjurio maculantur. Debetis enim jam dicta reminisci, illos scilicet pro suo imperatore forum idoneum et cambium nostris jurasse. 27 Cæterum deserta transivimus, terramque pulcherrimam et opulentissimam, quæ sine interruptione protenditur usque Constantinopolim intravimus. Hic primo cœperunt injuriæ fieri et inveniri; nam cæteræ regiones quæ nobis necessaria competenter vendiderunt, nos omnino pacificos invenerunt. Græci autem suas civitates et castella observabant, et per murum funibus venalia submittebant; sed nostræ multitudini non sufficiebat victus tali mora ministratus. Peregrini ergo, in rerum abundantia penuriam non ferentes, prædis et rapinis sibi necessaria conquirebant. Visum tamen est aliquibus hoc Alemannorum nos præcedentium culpa fuisse, qui cum omnia prædarentur, invenimus eos insuper aliqua suburbia combussisse. Nam (quod ægre referendum est) Philippopolis extra muros nobilem burgum Latino- rum habebat, qui superveniens abundanter pretio necessaria ministrabat. Ubi cum tabernis inse-

dissent Alemanni, malo auspicio adfuit joculator, qui licet eorum linguam ignoraret, tamen sedit, symbolum dedit, bibit, et post longam ingurgitationem, serpentem quem præcantatum in sinu habebat extrahit, et scypho terræ imposito superponit, et sic inter eos quorum mores et linguam nesciebat, cæteris lusibus joculariis sese frangit. Alemanni quasi viso prodigio illico cum furore consurgunt, mimum rapiunt, et in frustra discernunt. Scelusque unius omnibus imputant, dicentes quod eos occidere Græci veneno volebant. Turbatur urbs tumultu suburbii, et dux cum turba suorum ut sedaret turbam foras inermis sed festinus egreditur, turbatus autem a vino et furore oculus Alemannorum non arma videt, sed cursum. Unde 28 causa C pacis accurrentibus occurrunt irati, putantes a se homicidii vindictam exigi. Illi autem fugientes in urbem recepti sunt.

Tunc sumptis arcubus (hæc enim sunt arma eorum) denuo exeunt, fugant quos fugerant, occidunt, vulnerant, expulsisque omnibus de suburbio, cessant. Ibi multi Alemannorum occisi sunt, et maxime in hospitiiis, et pro pecuniis suis in speluncis projecti. Resumptis ergo animis et armis, ut vindicarent suam verecundiam et aliorum necem, redierunt et extra muros fere omnia combusserunt. Nostris etiam erant importabiles Alemanni. Nam quadam vice quidam nostrorum regiæ multitudinis oppressionem vitantes, et ideo præeuntes, juxta illos hospitati sunt. Itur ad forum ab utrisque, sed Alemanni non patiebantur ut Franci aliquid emerent, nisi postquam ipsi exinde satis habuissent. Inde rixa, imo garritus oboritur, ubi enim alter alterum non intelligens, cum clamosa voce impetit, garritus est. Franci ergo percipientes et percussi, de foro cum victualibus redierunt. Alemanni autem, quia multi erant, paucorum Francorum super-

biam dedignant, contra illos arma sumunt, furiose invadunt, illique similiter armati animose resistunt. Sed Deus illud nefas nocte cito superveniente finivit. Nocte illa ignis eorum nec extinguere potuit, nec consopiri, quia mane debacchantes acris surrexerunt. Sed sapientes eorum, stultorum genibus provoluti, humilitate et ratione insaniam sedaverunt. Sic Alemanni præcedentes omnia perturbant, et ideo Græci subsequentem nostrum pacificum fugiebant. Conventus tamen ecclesiarum, et clerus omnis de civitatibus exeuntes, cum iconiis suis et alio Græco apparatu, **29** illum semper cum timore et honore debito suscipiebant. Dux quoque Hesternensis, cognatus imperatoris, in via regi semper adhærens, et pacem indigenis, et ex parte forum fecit exhiberi peregrinis. Qui regi de victualibus satis honorifice serviebat, sed ipse inde sibi parum vel nihil retinens, modo totum divitiibus, modo pauperibus dividebat. Ideoque cum illa pax districtius servabatur, quia ibi minus necessitatis et amplius erat timoris. Maltæ vero illum præcedebant acies et sequebantur, vel de foro, si poterant, vel de prædiis quia hoc poterant, sibi abundantiam conquirentes. Tandem venit Philippopolim, ubi Aluisus venerandus Atrebatensis episcopus, dum legatione Constantinopolim fungeretur, octavo Idus Septembris in sancta confessione obierat. Hic post longam ægritudinem dum inter festum sancti Bertini, cujus monachus fuerat, et Nativitatem beatæ Mariæ acris urgeretur, obortis lacrymis, quarum gratiam semper habuerat, monachis suis et clericis convocatis dixit: Charissimi, festum sancti Bertini honore debito celebratis, sed quia solemnitati beatæ Mariæ vobiscum non intero, impendite mihi gratiam quam potestis, ut præoccupantes eam, sumptis libris omne mihi servitium solemniter decantetis. Illi autem flebiliter obsequentes, diei et noctis omne servitium morosius decantarunt. At ille quotiescunque illud, Ave, singulare, vel nomen Virginis audiebat, in ipso mortis articulo, nixa debili, sed devoto surgebat. Post hæc reddidit Virgini animam, cujus ipsa tant devote jam tenebat memoriam. Corpus autem ejus extra urbem in ecclesia Sancti Georgii, ante altare venerandam habuit sepulturam **30** Ad caxas tumulum rex postmodum veniens, illum obiisse doluit et cum suis episcopis et abbatibus ei lugubres exsequias iteravit. Sciendum quoque est quod nos pro certo vidimus febricitantes prius subitus ferebatur, deinde supra tumulum obdormire, postmodum de sua sanitate Deo et defuncto episcopo gratias agere. His autem parvulum intermissis, libet Alemannos Constantinopolim duci, imo etiam et transduci, debet enim res ordine quo gesta est recitari. Incedunt igitur satis audacter, sed minus sapienter, quia, dum in terra illa ubique inveniant opulentiam, et in ea non habent temperantiam, pedes eorum remanentes ebrii necabantur, et inhumatis eorum cadaveribus omnia fœdabantur. Unde

A Francis sequentibus minus nocebant armati Græci quam occisi Alemanni. Illi vero venientes Andri-nopolim, invenerunt transitum Constantinopolim, partim resistendo, partim consulendo prohibentes, et apud Sanctum Georgium de Sisto [an de Xysto?] mare strictius et solum fertilius asserentes. Sed imperator eorum resistentes et consulentes æqua lance vilipendit. Tendens ergo quo cœperat, in medio fere itinere pratium inventi, fluvio quodam vel torrente irriguum, et mari confluio terminatum. Dum igitur ibidem fixis tentoriis pnoctaret, erupit pluvia super eos quidem sicut laudivimus modica, sed in montibus tanta inundantia, ut eos potius raperet quam aspergeret. Torrens enim tumidus, et rapidus tentoria sibi obvia, et quidquid continebant involvens et rapiens, in mare vicinum præcipitavit, et ipsorum multa millia submersit. Imperator autem et superstes multitudo, non sine dolore quidem, sed tamen velut **31** sine damno tantum malum perferentes, consurgunt, et quasi audaciores redditi pro eventu Constantinopolim veniunt. Erat ante urbem murorum ambitus spatiosus et speciosus, multimodam venationem includens, conductus etiam aquarum et stanna continens. Inerant etiam quædam fossa et concava, quæ loco nemorum animalibus præbebant latibula. In amœnitate illa quædam palatia nimia ambitione fulgebant, quæ imperatores ad jucunditatem vernorum temporum sibi fundaverant. In hunc, ut verum fatear, deliciarum locum, Alemannus imperator irruit, et undique pene omnia destruens, Græcorum delicias ipsis intentibus suis usibus rapuit. Imperiale namque palatium et singulare quod muris supereminet urbis, istum sub se habet locum, et inhabitantiam in eo fovet aspectum. Tamen si tale spectaculum Græco imperatori stuporem attulit, vel dolorem repressit, et per suos Alemanni colloquium postulavit. Sed alius eorum ingredi civitatem, alius egredi timuit aut noluit, et neuter pro altero mores suos aut fastus consuetudinum temperavit. Rex interim Francorum, cui semper mos fuit regiam majestatem humilitate condire, imperatorum Alemannorum cum multa prece mandavit ut eum citra Brachium expectaret, et quorum voluntas eadem eundem laborem susceperat, eodem consilio fruerebantur. Ipse vero fervore quo cœpit accelerat, et accepto a Græco imperatore duce itineris, imo potius erroris et mortis, transmeat. Et licet ego præscripserim, et verum sit de illius exercitu infinitos jam obiisse, audivimus tamen a Græcis qui numerarant transeuntes, eum cum nongentis millibus et quingentis sexaginta sex [forte. nonaginta.] transfretasse. **32** Venit ergo Nicomediam, ubi sui oborto scandalo schisma fecerunt. Imperator tetendit Iconium, frater autem ejus Otto Frisingensis episcopus, et nobiles multi cum eo maritima tenuerunt. Flebilis eorum eventus et celeres, loco et tempore referemus; sed ad nostros interim redeamus. Venerandus Metensis episcopus, et frater ejus Rensidus

comes de Monçon, et Tullensis episcopus Alemanos non ferentes, cum copioso exercitu adventum pacifici principis expectabant. Sed Græci quibus poterant injuriis et maxime fori subtractione illos transfretare cogebant, dicentes se pactum cum eorum imperatore firmasse, quod nullum suorum ibi permitterent remanere. Regii vero nuntii qui adhuc in urbe morabantur, hoc audientes, et verum esse credentes, litem illam tali pacto terminarunt, ut illi transmearent, et forum idoneum in aliam partem expectantes haberent. Quo facto pauci Franci qui supervenerant remanserunt. Quos cum alios sequi monerent, cogerent, nec impetrarent, immensam multitudinem Pincenatorum et Cumanorum ad eos debellandos miserunt, qui etiam in desertis Bogariæ per insidias de nostris plurimos occiderunt. Illi autem quemdam terræ tumulum ascenderunt, et in eo se bigis et quadrigis sepientes, viriliter restiterunt. Ibi nostri primam perpassi sunt penuriam, quia forum non habebant, nec illi ab impugnatione cessabant. In urbe vero regii nuntii tarde licet hoc scientes, imperatorem adeunt nimia commotione ferentes. Cognito enim doloso scelere, de his qui transierunt pridie, conqueruntur, et maxime de his qui in urbe Christianorum ab infidelibus impugnantur. Tunc imperator quasi aliter Pincenatos **33** inhibere non posset, jubet nostros accedere propius, et subitus se ad pedem palatii hospitari et mercatum præberi.

Igitur illi audito nuntio claustra sua qualiacunque exeunt, et quo jussi fuerant quasi nihil timentes incedunt. Cum ecce illos Pincenatorum alii persequuntur, alii locum illorum occupare nituntur. Illi autem celeriter et viriliter revertentes et persequentibus locum suum occupantibus animose restiterunt. Ibi multi pedites ut expeditius fugerent, suarum rerum projicientes aliqua perdidit. Tunc quidam nuntiorum ardentius inflammati, Eurardus videlicet de Britoilo, et Manasses de Bugues, et Ansellus dapifer Flandrensis, et quidam alii judicantes melius honeste pati mortem suam quam turpiter videre suorum, armantur, civitatem exeunt, junguntur suis, et participes efficiuntur discriminis. Magister vero templi domnus Eurardus de Barris, et Bartholomæus cancellarius, Herchembaudus Burbonensis, et quidam alii imperatorem aggredientes, eum quem tunc viribus superare non poterant, ratione vicerunt. Jurat ille se hoc nescisse, suis petit veniam, nostrosque facit juxta palatium hospitari, et omni propulsa inquietudine, mercatum facit præberi. Esset nuntiis satisfactum, nisi probarent scelus ex scelere; didicerant enim eum cum Turcis pacem habere. Et qui regi scripserat ad debellandas gentes incredulas secum ire, et se de illis novam et gloriosam victoriam habuisse, certum erat cum eisdem inducias duodecim annorum firmasse. Augebatur etiam ex hoc, et declarabatur perfidia, quod per regnum ejus sola incedebat multitudo secunda. Episcopus enim Lingonesis, et comes Wareneus, et

A quidam alii qui ad **34** arma sibi præparanda, ciborumque viaticum Constantinopolim paucos præmiserant, magna rerum damna pertulerant, et suorum vulnera mortisque dolebant. Et hoc non semel accidit. Ex quo enim terram ipsius intravimus suorum latrocinia, quia viribus erant impares, perpassi sumus. Esset hoc forsitan tolerabile, et poterat dici mala quæ pertulimus, malis quæ fecimus meruisse, nisi blasphemia jungeretur. Nam si nostri sacerdotes missas super eorum altaria celebrabant, quasi essent profanata, lustrando et abluendo postea expiabant. Habent omnes divites capellas proprias, picturis, marmore, et lampadibus sic ornatas, ut unusquisque eorum merito diceret: *Domine, dilexi decorem domus tuæ (Psalm. xxv)*, si lampas in eis orthodoxæ fidei coruscaret. Sed proh nefas! audivimus scelus eorum morte luendum, quia quotiescunque nostrorum connubia contrahunt, antequam conveniant, eum qui Romano more baptizatus est, rebaptizant. Alias hæreses eorum novimus, et de more sacrificii, et de processione Spiritus sancti. Sed nihil horum nostram paginam sordidaret, nisi nostræ materiæ conveniret.

His enim de causis nostrorum incurrerant odium, exierat namque inter laicos etiam error eorum. Ob hoc judicabantur non esse Christiani, cædesque illorum ducebant pro nihilo, et a prædis et rapinis difficiliter poterant revocari. Sed revertamur ad regem, qui, licet fere diebus singulis novos imperatoris nuntios habeat, causatur tamen moras suorum, quia quid cum eis agatur ignorat. Bona semper nuntiant, nunquam ostendunt, et minus creduntur, quia omnes eumdem adulationis semper habent proœmium. Polychronias eorum suscipit, sed vilipendit: **35** sic enim vocantur reverentiæ quas non solum regibus, sed etiam quibuslibet suis majoribus exhibent, caput et corpus submissius inclinantes, vel fixis in terram genibus, vel etiam sese toto corpore prosternentes. Interdum imperatrix reginæ scribebat, et tunc Græci penitus frangebantur in feminas, omne virile robur, et verborum et animi deponentes. Leviter jurabant quidquid nos velle putabant, sed nec nobis fidem, nec sibi verendum conservabant. Generalis est eorum enim sententia non imputari perjurium, quod sit propter sacrum imperium. Nec me putet aliquis odiosum genus hominum persequi, et odio eorum fingere quæ non vidi, requisitus enim quicumque Græcos noverit, fatebitur quia quando timent, nimia sui dejectione vilescent et quando prævalent, gravi subditorum oppressionem superbiunt. Cæterum multo studio consulendo laborabant ut rex ab Andrinopoli ad Sanctum Georgium de Sisto gressum diverteret, et ibi celerius et utilius transfretaret. Rex autem noluit incipere, quod Francos audiebat nunquam fecisse. Igitur eisdem vestigiis, sed non eisdem auspiciis Alemannos subsequitur præcedentes. Et cum ad unam dietam Constantinopolim propinquasset, suos nuntios habuit obvios, rumores de

imperatore quos jam ex parte retulimus reportantes. Tunc fuere qui regi consulerent retrocedere, et terram opulentissimam cum castellis et urbibus capere, et interim regi Rogerio, qui tunc imperatorem maxime impugnabat, scriberet, et ejus adjutus navigio ipsam Constantinopolim expugnaret. Sed vae nobis, imo Petri apostoli subditis omnibus, quod non praevaluerunt **36** voces eorum! Processimus igitur et nobis appropinquantibus civitati, ecce omnes illius nobiles et divites, tam cleri quam populi, ceteratim regi obviam processerunt, et cum honore debito susceperunt, rogantes humiliter ut ad imperatorem intraret, et de sua visione et collocutione illius desiderium adimpleret. Rex autem ejus timori compatiens, et petitioni obediens, cum paucis suorum intravit, et eum in porticu palatii satis imperialiter

A obvium habuit. Erant fere coevi et coequales, solis moribus, vestibus dissimiles. Tandem post amplexus et oscula mutuo habita, interius processerunt, ubi positis duobus sedilibus pariter subsederunt. Circumstante autem corona suorum, loquuntur per interpretem; requirit imperator esse regis et voluntatem, optans ei quae Dei sunt, quae sua sunt reponnens; utinam sicut honeste, sic vere! Si gestus corporis, si alacritas faciei, si verba cordis intima demonstrarent, circumstantes illum nimio affectu regem diligere comprobarent; sed tale argumentum probabile est, non necessarium. Post haec sicut fratres ab invicem discesserunt, et regem foras ad palatium in quo erat hospitatus, imperii nobiles conduxerunt.

LIBELLUS QUARTUS

Constantinopolis Graecorum gloria, fama dives et rebus ditior, ad formam veli navalis in trigonum ducitur. In interiori angulo Sanctam Sophiam habet, et palatium Constantini, in quo capella est quae sacrosanctis reliquiis honoratur: duobus autem lateribus **37** mari praecingitur. Venientes ad urbem, Brachium Sancti Georgii ad dexteram, et quemdam profluvium qui de ipso procedens, ad quatuor fere millia tenditur, habebamus ad laevam. Ibi palatium, quod dicitur Blacherna, fundatur quidem in humili, sed sumptu et arte, decenti proceritate consurgit, et triplici confinio triplicem habitantibus jucunditatem offerens, mare, campos, urbemque visibus alternis despicit. Exterior ejus pulchritudo fere incomparabilis est, interior vero quidquid de illa dixeris superabit. Auro depingitur undique, variisque coloribus, et marmore studioso artificio sternitur area, et nescio quid ei plus conferat pretii, vel pulchritudinis, ars subtilis, vel pretiosa materia. Latus tertium de trigono civitatis, campos habet, sed duplici muro munitur, et turribus, qui a mari usque ad palatium fere duobus millibus tenditur. Hic nec robore firmus est, nec turres in altum subrigit, sed urbs, sicut aestimo, in sua multitudine, et antiqua quiete confidit. Infra muros terra vacua est, quae aratra palitur et ligones, habens hortos omne genus oleum civibus exhibentes. A foris subterranei conductus influunt, qui aquas dulces civitati largiter tribuunt. Ipsa quidem sordida est et foetida, multisque in locis perpetua nocte damnata. Divites enim suis aedificiis vias tegunt, sordesque et tenebras pauperibus et hospitibus derelinquunt. Ibi caedes exercentur, et latrocinia, et quae tenebras diligunt alia scelera. Quoniam autem in hac urbe vivitur sine jure, quae tot quasi dominos habet, quot divites, et pene tot fures quot pauperes, ibi sceleratus quisque nec me-

B tum habet nec verecundiam ubi scelus nec lege vindicatur, nec luce venit in **38** palam. In omnibus modum excedit; nam sicut divitiis urbes alias superat, sic etiam vitiis. Multas quoque habet ecclesias, Sanctae Sophiae magnitudine impares, non decore; quae sicut sunt admirabiles pulchritudine, sic sunt etiam numerosis sanctorum pignoribus venerandae. Ad has intrabant qui poterant, alii curiositate videndi, alii devotione fideli. Rex quoque, duce imperatore, loca sancta visitavit, et revertens, cum eo victus precum instantia comedit. Convivium illud sicut gloriosos convivas habuit, sic apparatu mirifice, dapum deliciis, voluptuosis jocosum plausibus, aures, et os et oculos satiavit. Timebant ibi regi multi suorum; ipse vero, qui Deo commiserat curam sui, fide et animositate penitus nihil timebat. Non enim cito credit sibi noceri, qui nocendi non habet animum, licet Graeci nullum argumentum perfidiae demonstrarent: credo enim illos non tam sedulum exhibuisse servitium, si bona cogitarent. Suas vero dissimulabant injurias, post Brachii transitum exigendas. Nec imputabatur eis si portas urbis multitudini obserabant, quia multas eorum domos, et oliveta combusserant, vel penuria nemorum, vel insolentia et ebrietate stultorum. Faciebat eis rex aures, manus et pedes saepius detrimere, nec sic poterat eorum vesaniam refrenare. Imo erat necessarium alterum e duobus, vel, multa millia simul occidere, vel eorum mala plurima tolerare. Forum igitur satis abundanter nobis afferebat navigium; et ante palatium, vel etiam in tentoriis habebamus congruum si duraret, concambium, minus quam duobus denariis stammam unam, et earum triginta tres solidos propter marcam.

Postquam vero tribus diebus **39** urbem transivimus, pro una v vel vi denariis, et pro xii solidis mar-

cam unam perdebamus. Cæterum dum rex venientes per Apuliam expectat inter Brundisium et Durachium transfretantes, solemnitas beati Dionysii accidit, quam ipse veneratione qua debuit celebravit. Novit hoc imperator; colunt etenim Græci hoc festum, et clericorum suorum electam multitudinem, dato unicuique cereo magno, variis coloribus et auro depicto regi transmisit, et solemnitatis gloriam ampliavit. Illi quidem a nostris clericis verborum et organi genere dissidebant, sed suavi modulatione placebant. Voces enim mistæ, robustior cum gracili, eunucha videlicet cum virili (erant enim eunuchi multi illorum), Francorum animos demulcebant. Gestu etiam corporis decenti et modesto, plausu manuum, et inflexione articularum, jucunditatem visibus offerebant. Referimus imperatoris obsequia ut pateat dolus ipsius, qui prætendebat affectum quem solemus amicis præcordialibus demonstrare, et gerebat animum quem non possemus, nisi mortibus nostris placare. Certe nemo Græcos cognosceret, nisi experimento vel spiritu prophetiæ. Episcopus vero Lingonensis eorum fidem improbens, contemnens obsequia, prophetans mala quæ postea sensimus, urbem capi suadebat. Muros fragiles quorum magna pars ante nostros corruit, inertem populum, sine mora vel labore, ruptis conductibus, dulces aquas posse subtrahi comprobabat. Dicebat vir ille prudens animo, religione sacer quod capta illa civitate non esset necessarium alias expugnare, quia gratuitum possidenti caput earum præberent obsequium. Addebat **40** etiam quod ipsa rem Christianitatis non habet, sed nomen, et cum deberet per se Christianis auxilium ferre, non illos prohibere, ante paucos annos imperator Antiochenum principem agressus est expugnare. Pius cepit Tharsum, et Manustram, et castella plurima, terramque latissimam, expulsisque Catholicis episcopis urbium, et hæreticis substitutis, obsedit Antiochiam. Cumque deberet, sumptis Christianorum copiis, paganorum viciniam propulsare, illorum auxilio nisus est Christianos exterminare. Deus autem horum cognitor, iudex, et vindex, voluit ut ipse sibi toxicatam sagittam infligeret, et modico vulnere vitam indignam finiret. Iste vero qui nunc regnat, hæres quæstus et criminis, sicut jura Ecclesiarum sibi retinet, et alia quæ pater impie acquisivit, sic cæteris inhiat quæ ipse concupivit: et jam principibus extorsit hominum, et erigens altare contra altare, Patriarcha Petri despecto, in urbe statuit suum. Sit vestri iudicii utrum illi parcere debeatis, quo regnante cruci Christi et sepulcro nihil tutum, quo destructo nihil contrarium. Cum perorasset episcopus, placuit aliquibus quod dicebat. Plures autem quibus displicuit, hæc et similia respondebant: De fide istorum non possumus judicare, legis ignari; quod autem impugnavit Antiochiam, malum fuit; potuit tamen causas habere justitiæ quas nescimus.

(57) Hic deest *transit*, vel quid simile.

A Certum vero est regem nuper cum papa locutum fuisse, et super hoc nec præceptum ejus, nec consilium accepisse. Visitare sepulcrum Domini convenimus nos et ipse, et nostra crimina, præcepto summi pontificis, paganorum sanguine vel conversione delere. Nunc autem urbem Christianorum ditissimam **41** expugnare possumus et ditari, sed cadendum est et cadendum. Si ergo cædes Christianorum peccata diluit, dimicemus. Item, si nostris mortuis non nocet ambitio, si tantum valet in itinere pro acquirenda pecunia interire, quantum summi pontificis obedientiæ et voto nostro intendere placent divitiæ, sine timore mortis discrimina subeamus.

B Talis erat eorum altercatio, et favebant sibi de jure, assertores utriusque sententiæ. Credo tamen quod vicisset episcopus, nisi Græci magis prævalerent dolis quam viribus, qui nostras moras habentes suspectui, urgere transitum non audebant, forum tamen ex parte subtrahentes, rumoribus Alemannorum nostros ad transitum concitabant. Primo retulerunt Turcos copiosum exercitum congregasse, et Alentannos de illis sine damno suorum quatuordecim millia peremisse. Post diem alteram feliciori eventu, infaustum transitum amplius persuadebant. Dicebant enim Alemannos pervenisse Leonium, et ante adventum illorum, ejusdem civitatis perterritum fugisse populum. Et quoniam ipsi festinant in antea, imperator alter alteri scripsit ut veniat, et quod sine suo labore conquistum est, defendendo possideat. His stimulis exercitus agitur, et de mora regis commurmurat, dum quidam lucris eorum, quidam laudibus invidebant. Victus ergo rex, et Græcorum monitis, et suorum querelis, antequam venirent quos exspectaverat, transfretavit. Et imperator sicut hoc ardentior voluit, sic velociter navium copiam præparavit. Rex autem cum Brachium (57), fecit dies quindecim partem sui exercitus expectando, ultra similiter quindecim, Græcorum versutias tolerando. **42** Habent illi locum quem exspectaverant, et audent detegere quæ cogitaverant. Tamen nostrorum vesaniæ dederunt eis velamina suæ nequitæ. Unde dictum est a pluribus quod nobis fecerunt non esse malitiam, sed vindictam. Ex parte iudicat qui rem novit ex parte; sed non potest facere rectum iudicium, qui causam ex integro non cognoscit. Illi enim offendi poterant, non placari. Ecce pertransivimus, et nos naves cibariæ cum cambitoribus subsequuntur; sternunt gazas in littore, fulgent auro tabulæ, vasisque argenteis quæ a nostris emerant honestantur. Veniunt de exercitu qui capiunt necessaria, junguntur et illis qui ambiunt non sua. Igitur, una die Flandrensis quidam dignus flagris, et flamma, cernens immensas divitias, et immoderata cupiditate cæcatus, clamat, haro, haro, rapiens quod cupivit; et audacia pariter, et prædæ pretio, sibi similes ad

nefas animavit. Et quoniam ubique stulti eunt (in concambio enim quot occisi tot stulti) corruunt ubique qui pecunias in promptu habebant. Crescit clamor, furor, corruunt exedræ, conculcatur aurum et rapitur, metu mortis cambitores fugiunt spoliati, navesque suscipiunt fugitivos, et subductæ littori, referunt ad urbem qui cibos emebant nostrorum plurimos. Verberantur isti et spoliantur, civitas quoque quos hospites habuit, quasi hostes spoliavit. Fiunt hæc nota regi, succensusque ira requirit maleficum, qui a comite Flandrensi redditus, in prospectu civitatis illico est suspensus. Deinde festinat quærendo perdita, reddentibus donando veniam, celantibus comminando similem pœnam. Et ne suam præsentiam timerent vel erubescerent, jussit ut episcopo **43** Lingonensi omnia redderent. Revocantur in crastinum qui pridie fugerant, et quod se jurare poterant perdidisse, plenarie rehabebant. Requirebant plurimi amplius quam deberent, sed rex maluit quod defuit de suo restitui, quam pacem sui exercitus violari.

Quo facto eligit sui suos et quæ perdidierant ab imperatore requirerent, et exercitus forum reducerent, Arnulfum Luxoviensem episcopum eloquentia et religione præclarum, et Bartholomæum cancellarium. Et quoniam rex urgebat qui semper festinus erat errata corrigere, satis mane transfretaverunt, et aditum gratia palatium intraverunt, sed loqui cum idolo nequiverunt. Illo die fuit alter alteri pro solatio, intuitus picturarum pro cibo, et instanti nocte marmoreum pavimentum pro culcitra vel lecto. Sequenti vero die cum profanus ille circa tertiam surrexisset, vocati veniunt ante illum sobrii et insomnes, suam legationem absolventes, et de satisfactione suorum, et de querela nostrorum; fecissetque eum episcopus satis tractabilem prudenti eloquentia et suavi, si posset serpens ille ab aliquo incantari; sed aspidis more surdus, et veneno turgidus. mutatus est ab illo quem antea viderant, imo detectus quem sub doli tegmine prius non cognoverant. Tamen instat episcopus, et ex parte prævalet, habet forum exercitus, et peregrinis suis rebus perditis patet egressus. Dicit ille se adhuc cum rege locuturum, et cito nuntios præmissurum, urget episcopum regredi privata necessitas. ne cum eo faceret triduanum jejunium. Ille bonum adhuc simulat, ut amplius noceat, exhibens forum, sed parce; locuturus cum rege, sed tarde. Dum ergo mittit nuntios et remittit, plures dies **44** pertranseunt, et Franci quod ad viam præparaverant comedunt. Volebat regem ad suum palatium regredi, rex in suam ripam vel in mari ex equo colloquium fieri. Tandem quod caute distulerat, per nuntios revelavit, et regis cognatam, quam regina secum habebat, cuidam suo nepoti conjugem, sibi que baronum hominum requisivit. Ob hoc duces itineris, et ubique forum et concambium competens promittebat, ubi hoc non haberent prædarentur, si castrum vel civitas negarent hujus-

modi caperentur, si sumptis spoliis sibi vacuæ dimitterentur. Offerebat insuper regi munera digna rege, et baronibus singulis suæ congruentia dignitati. His auditis fuit iterum opus morarum, tum quia comes Morianensis, et marchio de Monteferrato, avunculi regis, Alvernensis comes, et plures alii quos exspectabamus, ultra urbem in conspectu nostro tentoria fixerant, tum quia barones de imperatoris quæstione dissentiebant. Græci autem qui solebant urgere transitum, prohibendo tardabant. Igitur egregii milites per montana dispersi, moræ providentes et itineri, prædis replent exercitum, Græcorum damno suis ementes navigium. Offerunt igitur quod prohibuerant, transductique recipiunt quos exspectaverant. Interea dum quod requirebat imperator in dubio est, Perticensis comes Robertus, regis germanus, cognatam suam reginæ etiam subripit, se cum quibusdam baronibus, illius subducens hominio, et cognatam suam nepotis ejus matrimonio. Sic præcedit Nicomediam, et rex cum episcopis et aliis baronibus, imperatoris discutit causam. Dicebant quidam et maxime Lingonensis: « Ecce impius patefacit quod ante celaverat: **45** vestrum requirit hominum, quorum servus potuit existisse, promittens turpiter quod victoria debuit acquisisse. Nos autem, charissimi, præferamus commodis honestatem, obtineamus viribus quod ipse quasi cupidus et timidus pollicetur. Turpe est enim in præsentem tam gloriosum habere dominum, et infideli facere hominum. » Alii vero, quorum numerus et ratio superavit, hujusmodi respondebant: « Ex consuetudinæ post regem plures dominos habere possumus, quorum seodos possidemus, sed illi fidem principaliter observamus. Si judicamus hoc esse turpitudinem, deleamus consuetudinem. Nunc autem imperator sibi timens nostrum requirit hominum. Si ergo turpe est nos ab eo timeri, si est inhonestum quod minoribus facimus nos facere imperatori, dimittamus. Si vero metus imperatoris, vel mos nostræ consuetudinis, nec regi facit injuriam, nec nobis verecundiam, acquiescamus nostræ consuetudini, pro nostro commodo illius parcamus formidini, velimus commoda providentes itineris necessitati. Nemo nostrum novit hanc terram, igitur opus est duce; contra paganos properamus, Christianorum utamur pace. »

Dum hæc aguntur, omnes fere quos rex exspectaverat, transfretarunt, quorum nomina mihi dolor est recitari, quia mortes eorum immaturas aspexi; et esset forsitan legenti tædium, qui quærit utilitatis vel probitatis exemplum. Et quoniam solus imperator erat ulterius causa morandi, imperat rex castra moveri. Quod ille audiens, præmissis nuntiis post eum properat, determinans quoddam castrum eorum colloquio; in quo sibi caviti vicini maris adunato navigio. Rex autem Alemannorum æmulus, quorum bonam famam **46** lætus audierat, et similem festinanter quærebat, nec morari voluit, nec colloquium respuit. Igitur exercitu præcedente re-

vertitur, ducens secum baronum gloriam et militum multitudinem expeditam. Ægre tamen ferebat quod ille suorum hominum requirebat, sed Dei servitio putabat esse utile quod promittebat. Si Christianus esset, illud sine aliqua exactione deberet; sed dicebat quod nostram gentem jam expertam suo regno timeret. Et esset ante illos quidquid foret eis utile fugiendum, si non eum facerent tali satisfactione securum. Rex autem contra paganos de festinatione succensus, ad illius voluntatem rigorem sui animi maluit inclinare, quam Dei servitium aliqua occasione tardare. Convenientes igitur, pactiones prius exponunt, videlicet quod ei rex nec castrum nec civitatem quæ sui juris essent auferret. Satis est hæc rationabilis et modesta petitio, quam subsequitur æque liberalis, sed fallax promissio. Ut enim paci regiæ imperialis gratia responderet, adjecit quod duo vel tres optimatum suorum cum rege procederent, quem recto itinere conducentes, forum competens ubique ministrarent. Ubi autem hoc deesset, prædationes castrorum, et urbium captiones sine querela toleraret, si sumptis spoliis terra illi vacua remaneret. Tunc temporis rex Rogerius Apuliensis illum importune et feliciter impugnabat et locis pluribus expugnabat. Contra quem si regem nostrum sibi sociare potuisset, omnem illi thesaurorum copiam effudisset. Sed cum eum nequiret ad hoc flectere, vel assidua prece, vel incredibili

A promissione, de supradictis alter alteri mutuo sese foedere sociavit. Deinde sumpto baronum hominio, et rege cum illis donis satis 47 imperialibus honorato, hic post exercitum properavit, ille sacrilegus novo perjurio maculatus, exuto timore remansit, forum longo tempore necessarium paucis diebus exhibens, et promissos duces itineris nunquam reddens. Illo die sol vidit scelus quod ferre non potuit, sed ne videretur illud æquare proditioni Dominicæ, servivit mundo dimidius, et dimidius se abscondit. Cum igitur exercitus dimisso rege procederet, et solem in forma dimidii panis magna diei parte conspiceret, verebatur ne ille qui super alios fide lucebat, dilectione fervebat, spe superna tenebat, proditione Græcorum aliqua portione sui luminis privaretur. Sed aliud accidit æque dolendum. Imperator enim Alemannorum a duce suo proditus, et in concavis montibus clam relictus, multis suorum jaculis Turcorum confossis millibus, retrocedere compulsus est sicut postea referemus. Quod postquam didicimus, quid significaret cœleste prodigium rectius exposuimus, dicentes nostrum regem et Alemannum unum esse solem, quoniam unius fidei lumine coruscabant; et hunc lucere dimidium, et dimidii circuli radios abscondisse, quando rege fervore solito tenente cursum, Alemanni retrocedebant.

LIBELLUS QUINTUS.

Constantinopolis superba divitiis, moribus subdola, fide corrupta, sicut propter suas divitias omnes timet, sic est dolis et infidelitate omnibus metuenda. Si autem careret his vitiis, aere temperato, et 48 salubri fertilitate soli, et transitu facili ad fidem propagandam posset locis omnibus anteferri. Habet enim brachium Sancti Georgii quod fecunditate piscium mare est et salsedine, fluvius quantitate, qui possit in die septies vel octies ultro citroque sine periculo navigari. Ultra Romania est, terra latissima, montibusque saxosis asperima, meridiana sui parte pertingens usque Antiochiam, et in orientali habens Turciam. Quæ cum tota esset juris Græcorum, hanc ex magna parte Turci possident, illis expulsis aliam destruxerunt; ubi vero Græci adhuc munitiones obtinent, redditus partiuntur. Tali servitio retinent quod Francorum virtus qui Jerosolymam conquisierunt liberavit; et perdidisset omnia populus iners, sed aurum auro redimens, diversarum gentium conductis militibus se defendit. Semper tamen perdit, sed multa possidens, non potest omnia simul; non enim sufficiunt alienæ vires propriis destituto. Quod nobis Nicomedia prima monstravit, quæ sen-

tibus et dumis consita, ruinis sublimibus antiquam sui gloriam et præsentium dominorum probat inæntiam. Frustra juvabat eam quidam maris profluvius, qui de brachio consurgens, post diætam tertiam in ea terminatur. Ab hac viæ tres dirigunt Antiochiam quantitate dispares, et qualitate dissimiles. Quæ vergit ad sinistram brevior est, si obstacula non haberet, et tribus hebdomadibus finiretur, sed post dies duodecim præterdit Iconium Selistani sedem, nobilissimam civitatem; et post quinque alios, præteritis Turcis, terram Francorum. Robustus autem exercitus fide munitus et multitudine ista contemneret, sed nivibus montium in hieme terretur. Quæ dexteram tenet, 49 pacatior est et abundantior, sed marinis anfractibus triplicem moram facit vianibus, habens fluvios et torrentes timendos in hieme loco nivium et Turcorum. Media vero partis utriusque commodis et dispendiis temperatur; breviori longior, sed tutior longiori brevior, et tutior, sed pauperior. Igitur Alemanni qui nos præcesserant, facto schismate, plures cum imperatore ad sinistram partem sinistro auspicio per Iconium tetenderunt. Reliqui vero cum fratre illius ad dexteram versi sunt, consequentes

omnia sinistrorsum. Nobis autem sors media cecidit, A
 ytriusque lateris infortunio temperato. Cum igitur
 ad sinistram relicta Nicæa super lacum ipsius sede-
 remus, Græcorum rumoribus stimulati, post Ale-
 mannos properare et properari, viri nobiles ab eo-
 rum imperatore post regem missi supervenerunt,
 qui nobis illos refugisse Nicæam, contra votum no-
 strum et æstimationem flebiliter retulerunt. Au-
 dientes hoc nostri cum stupore dolent, et cum do-
 lore stupent tam robustum exercitum tam subito
 defecisse, et inimicos Dei, et nostros, de nostris so-
 ciis tam leviter triumphasse. Requiritur illi ordi-
 nem, modum, seu causam tanti infortunii, sed om-
 nia hæc forsitan dicuntur et improprie; siquidem
 confusio non habet ordinem, nec excessus modum,
 nec causam illud quod ratio aliqua non præcedit. B
 Habuit tamen finem et principium malum utrumque,
 sicut ii qui casum illum potuerunt evadere, docue-
 runt. Satis juste primo erant accusatores sui ipso-
 rum. Quod nimium in propriis viribus confidebant,
 qui Deum sæpius, et solito amplius offendebant.
 Deinde Constantinopolitanum idolum exsecrabantur,
 qui cum dedisset eis viæ conductorem et 50 tra-
 ditorem, quantum in ipso fuit, Christianorum fidem
 stravivit, paganismum stabilivit, animos illorum ti-
 midos animavit, fervorem nostrorum frigidavit. Du-
 cti enim Nicæam a duce suo, jussi sunt octo die-
 rum cibariis onustari, tali viatico Iconium perveni-
 turi.

Finitis autem diebus et escis, putabant viam si-
 militur finiendam; sed de illius infinitate, obsessi C
 montibus, et eorum scopulis immersi possent ca-
 pere conjecturam. Tamen a duce, imo truce suo se-
 ducti, amplius de crastino in crastinum usque in ter-
 tium patiuntur, et in montes invios longius intru-
 duntur. Tandem credens adhuc vivum exercitum
 jam sepultum, proditor ille nocte per compendia
 sibi nota fugit, et ad prædam Turcorum maximam
 multitudinem convocavit. Diluculo igitur insequenti,
 cum more solito signiferi prævium suum jam irati
 in eum, quærerent nec invenirent; Turcos subito
 vident scopulos montium occupasse, dolentes maxime
 quem quærere sine sui scelæris digna merce-
 dem fugisse. Fiunt hæc nota imperatori, tam rela-
 tione suorum quam solis. Consultit itaque in illo articulo D
 sapientes suos, sed tarde, quia non erant de
 malo bonum, sed de malis levius electuri. Proce-
 dendum erat vel recedendum, sed processum fames
 prohibebat et hostis, et incognita montium labyrin-
 thus; recessum æque fames et opprobrii metus. In
 hoc tamen erat spes aliqua evadendi, sed cum tur-
 pitudine, in alio certa mors sine veritate vel laude.
 Quid igitur faciet virtus jejuna? Fugiet in Dei servitio
 quæ non solet in suo? Item procedet, incassum,
 illico moritura, quæ adhuc servire Deo poterit con-
 servata? Mallet certe mortem gloriosam quam tur-
 pem vitam; sed si utramque maculat turpitudine,
 51 melius est strenuis actibus turpiter conservari,
 quam turpiter sine correctione finire. Tali conside-

ratione cedentes Alemanni faciunt quod non solent,
 recessum damnantes iudicio, concedentes pro tem-
 pore, correctionis intuitu; faciunt quod possunt,
 volunt quod debent. Armantur itaque omnes ad to-
 lerantiam contra famem. Habentes ad esum fessos
 et morientes equos, et quemdam comitem egre-
 gium, Bernardum nomine, solum cum suis ad mili-
 tiam contra persequentes inimicos. Dum sic re-
 deunt ordinati, augent diætæ cibos quærentes, et
 minuunt vires labor et esuries. Turci vero paulatim
 eos tentabant, et debilitate cognita, de die in diem
 acrius infestabant. Tandem comes illustris, laude
 dignus et luctu, dum fessos exspectat, dum suppor-
 tat debiles, exercitus quemdam montem pertransiit,
 et ipse nocte superveniente ultra remansit. Quem
 ididem Turci a longe circuiunt et sagittant, et sine
 damno suorum occidunt levius quam sperant. Care-
 bat enim ille vir arcubus et balistis, famesque et
 labor abstulerat equos veloces armatis. Nolebant
 Turci manu ad manum congregari, nec ille habebat
 arma quibus a longe posset defendi, nec armatos in
 hostes ferre poterant equi jejuni. Plangenda nimis
 est juvenus agilis, quæ sæpius extracto gladio, ver-
 vecum pelles habens pro scuto, dum velociter et au-
 dacter currit in hostem, in medio itinere offendit
 mortem volentem. Dum papa sanctus accipitres et
 canes prohibuit armisque militum et vestibus mo-
 dum imposuit, sicut jussit sapienter et utiliter, sic
 qui ejus imperio non consensit, stulte et inutiliter.
 Sel æque utinam pedites instruxisset, retentisque
 debilibus, fortibus quibusque pro pera 52 gladium,
 et pro baculo arcum dedisset, quia semper debiles
 et inermes suis sunt onus, hostibus præda. In cra-
 stinum comes requiritur, qui ad defensionem suo-
 rum ultro se solebat offerre, et discitur illum sero
 ad exercitum non venisse, sed in via cum suis Tur-
 corum jaculis interiisse. Plangunt omnes mortem il-
 lius, de cujus viribus et consilio plurimum confide-
 bant, et quia mors similis immineret universis.

Armantur itaque omnes qui poterant, et fame et
 hoste solito acrius debacchante properant. Turci
 enim jam nihil a longe metuunt, ubi arcus non es-
 se, et equos veloces agnoscunt. Ergo non solum pos-
 tremos urgebant, sed etiam primos et medios sagit-
 tabant. Non possum describere damna itineris, in
 quo ipse imperator vulneratus duabus sagittis, ubi
 properantibus aliis remanent debiles, et in turba me-
 dia pluvia sagittarum necat inermes. Sic tandem
 venere Nicæam morientes. Ibi currunt ad escas fa-
 melici, quas sicut in tali necessitate poterant, ni-
 mium charas vendebant Græci, spatas et loricas
 requirentes, non aurum, ut penitus nudarent exer-
 citum. Cujus pars maxima viribus consumptis, et
 rebus perditis repatriare volens, Constantinopolim
 ivit; sed antequam possent habere vel forum vel
 transitum, eorum plusquam triginta millia, sicut
 audivimus, fames occidit. Imperator vero so-
 latio destitutus humano, et præsumens adjutorium
 de divino, constanti animo tendit post regem, ad

Dei servitium ejus expetens societatem. Quem ab eo præmissi nuntii, super lacum Nicænum sicut prædictum est invenerunt, et ei quæ descripsimus retulerunt, rogantes ut occurrat obviam subsequenti, præstaturus opem et consilium indigenti. Rex autem damnus socii **53** sicut proprium doluit, et cum multo baronum comitatu ejus personæ et precibus libenter et celeriter obiavit. Amplexantur igitur alter alterum, et insigunt oscula quæ rorabant lacrymæ pietatis. Tandem statuunt ut rex imperatorem ad castrum quod Lupar dicitur expectaret, et ille post istum sumptis in Nicæa cibariis festinaret. Dehinc cœperunt Græci nostris forum subtrahere, sed illi non poterant videre opulentiam et esurire. Dispersi ergo plurimi rapiebant quod libentius emerent, et alii prædas emebant ab eis, quasi justiores, si quoquo modo de suo viverent. Sic veniunt ad Lupar, ubi ex conducto Alemannos expectant, quos subsequenter, ut residuum bruchi locusta comederet (*Joel. 1*), quotidie Græci rebus et vita spoliabant. Tandem fessus imperator et eques, cum non possent evadere, licet pauci essent inimici, armis viriliter resistendo, descenderunt in via misere procedentes animosius tolerando. Pauperes vero qui non impediabantur ad fugam sarcinis, post regem properant, non timentes cupidos gratia paupertatis. Imperator etiam illi per nuntios supplicat, ut cum militari manu in obviam cito recurrat, vel eorum cadavera sepelire, vel semivivis vitæ particulam custodire. Igitur conestabulus Ivo de Niella, Sussionensis comes, ad hoc urgente rege festinando laboravit, sed fessos Alemannos Græcis fugientibus sine labore liberavit. Et certe, sicut ipsi postea ferebant, nisi conestabulus tam cito venisset, omnes in horam et locum mortis inciderant. Heu! quam miseranda fortuna, Saxones Batavosque truces et alios Alemannos quos in antiquis historiis legimus quondam Romanam fortitudinem timuisse, nunc dolis Græcorum inertium **54** tam miserabiliter interiiisse! Referetur quoque suo tempore Francorum occasus, et erit intolerabilis geminus luctus. Et habebunt gentes utræque quod semper defleant, si filii mortes parentum non vindicant. Dat autem nobis, qui pertulimus Græcorum scelera, divina justitia spem vindictæ, et quod nostræ gentes non solent verecundas injurias diu ferre. His interim

A mœstos animos consolamur, et ut sciant posteri Græcorum dolosa facinora, nostra infortunia prosequemur. Imperatore igitur ad regis tentoria conducto, et in partem alteram cujusdam fluminis hospitato, rex eundem navibus transit, et ad illum consolandum animosus et pius, virilis et flebilis pedes venit. Quem ille sicut naufragus portum tenens, verba ejus nimis gratanter suscepit, et ab eo quibus egebat valde humiliter postulavit, eventusque suos sic incipiens, satis constanter exposuit: « Domine rex, quem natura mihi vicinum præstitit et cognatum, et Deus servavit in necessitate patronum, referre vobis meos casus me non oportet, quia supervacuum est monstrare alicui quod jam videt. Mali quidem sunt; sciatis autem quod inde non irascor B Deo, sed mihi. Deus enim justus, ego vero et populus meus stulti. Cum de meo regno numerosum exercitum et pecuniosum educerem, si bonorum Largitori dignas gratias redderem, forsitan qui dederat conservasset. Intraturus barbaras regiones si de præsentis vitam corrigerem, et de præterito pia satisfactione deflerem, Deus correpta vitia non punisset. Cum de Turcis victorias præsumebam, si de meo numero non tumerem, sed in Deo exercituum humiliter spem haberem, Deus non inventam contumaciam non domasset. Adhuc tamen **55** sua gratia sanus sum, et divitias habeo, et in voluntate sui servitii persevero, credens quia de tot periculis dives et incolumis non exissem, nec vos in mortis articulo ad meum suffragium invenissem, nisi me Deus adhuc valere aliquid in suo servitio providisset. Nolo itaque deinceps a vestra societate seungi, nec susceptus primus vel ultimus collocari, quia non possem hostes obvios propulsare, nec sequentes sine damno mediorem sufferre. His exceptis, quo volueritis mea tentoria collocentur. Rogo autem ut de vestris sociis meus numerus augeatur. Cum hæc interpretante Metensi episcopo recenti dolore anxius perorasset, et ad fletum viscera omnium commovisset, rex episcoporum et baronum consilio suos avunculos, Morianensem comitem, et marchisum de Monteferrato, suosque cognatos Metensem episcopum, et fratrem ejus comitem Renaldum, et quosdam alios sibi sociavit, et ut D e vicino posset ab illo consilium capere, ambos simul hospitari debere judicavit.

LIBELLUS SEXTUS.

Rex igitur imperatorem diligens pro persona, pene sibi præferens pro ætate, venerans pro fortuna, castra movit, et post festum beati Martini ad castrum quod dicitur Esseron venit. Ego vero interim dum recens est dolor, dum adhuc obsequii regis recordatur, regem adeo, injurias quas beato

Dionysio faciebat de castro Estafin et Hesselcingis expono, et excommunicationem **56** quam de hoc papam audierat in Pascha facere, ad memoriam reduco. Ille vero exultans quod occasionem haberet suo patrono serviendi, non differt, sed illico jubet sibi possessores horum monstrari. Cui ego re-

spondi, quod ipse imperator in castro turrem unam habebat, et dux Fridericus aliam, qui præsens aderat, et cætera singulariter possidebat. Hoc audito requirit utrumque per se, per suos; prius privatim, deinde publice, pro se rogat, pro Deo placando et glorioso martyre hortatur, ex hoc familiares imperatoris sollicitans, et sollicitando frequentans. Ille vero prius dubia respondebat, quia regem cessare ab incepto, tædio fatigatum, sperabat; sed ipse ab honesta et religiosa postulatione non destitit, donec ille quam irrevocabilis ab errore, et quam ingratus esset beneficiis, patefecit: « Quamvis hoc non sit de nostra materia, Pater Suger, tamen congruit ut sciatis, quatenus pro illo qui vos præsens honorat, et absens diligit, devotius supplicetis. Cæterum rex ex proposito Philadelphiam properabat, et erat usque illuc plena via octo dierum, sed plenarie victualia non habebat. Quod intelligens imperator, cum rex præsens et barones adessent, de hoc sermonem habuit, in quo nobis de sua fortuna forsitan nescius plenis phialis propinavit. Sicut virtutis est, ait gesta fortia imitari, sic prudentiæ est de alieno infortunio cautum reddi. Cum ego nuper exercitum haberem, cui nulla gens incredula restitisset, victus fame cessit his, quos habens victualia domisset. In hoc autem nobis, duobus est æqua conditio, sicut non timetis gentis alicujus potestatem, sic non habetis jacula contra famem. Ecce vobis proponitur duplex via, una brevior, sed egena; altera longior opulenta; sed certe melius est in opulentiâ diu honeste vivere quam cito turpiter in egestate perire; est mora melior, quæ robustum exercitum in abundantia servat, quam illa quæ fessum vel famelicum recreat. Unde vobis consulo quatenus maritima teneatis, et robur vestræ militiæ ad Dei servitium, licet tardius veniat, conservetis. »

Annuit itaque rex sermoni magis verisimili quam veraci, damna et pericula illico perpassurus, et ad Demetriad civitatem maritimam, quo pars exercitus quæ rectam viam tenuit die venit dimidia, vix die tertia perventurus. Deviavit enim in quædam concava, offendensque montium scopulos, dum eos circuit vel ascendit, non accedit quo volebat, sed alternis vicibus inferno et sideribus propinquabat. Mane tertio vidimus villulam habentem rusticos socios belluarum, quorum unum fugientibus aliis cepimus, ejusque beneficio eodem die, ad nostros socios de nobis valde timentes, ante Demetriad educti sumus. Primam vero jacturam et maximam fecimus in hos montes, mortuisque summariis, auro et argento, armis et vestibus valde ditavimus Græcos silvestres, damnum hoc, quia evasimus, æquanimiter patientes. Inerat enim ibi torrens sinuosus et rapidissimus, quem oportebat in die novies vel octies transvadare, qui si modica pluvia paulo amplius tumisset, nemo posset procedere vel redire, sed erat necesse quemque in loco suo lugendo peccata, vitæ terminum exspectare. Post

hæc sumus redditi marinis anfractibus, saxosos montes et arduos fere quotidie inventuri, et torrentium defossos alveos quos erat labor etiam vacuos pertransiri; et si nivibus vel imbribus auferentur, non esset possibilis eorum rapacitas ab equite vel pedite transnari. Ibi multas urbes destructas invenimus, et alias quas ab antiqua latitudine supra mare Græci restrinxerant, munientes eas muris et turribus. Ab his escas habebamus cum labore quidem, propter nostræ multitudinis importunitatem, et nimis chare propter illorum cupiditatem. Sed dicit forsitan aliquis qui non interfuit, has debuisse capi, et quod haberi non poterat justo pretio, gratis rapi. Sed illi turres habebant, et muros duplices ad tutelam, et in mari naves ad fugam. Quis igitur fructus si nostri mora, periculo et labore harum aliquam expugnassent, et cives sumptis urbis spoliis transfugissent? Villarum quoque animalia in montibus abscondent, ut villani domibus vacuatis, de navibus escas ad suum libitum charas vendebant, et pauperes in tam longo itinere auro et argento, armis et vestibus spoliabant. Illi autem si quando naves poterant invenire, naufragio postposito duplici intrabant, ituri quocumque illos Græcorum fraudes vel hiemis tempestas vellet deferre. Alii quos conditio damnaverat servituti, ducebant levius in eorum servitio remanere. Nec prætereundum nos in hac via stupentibus indigenis contra morem tres fluvios facile transvadasse, et unumquemque post nostrum transitum illico pluviis inundasse; unde habebatur pro miraculo contra solitum nobis imbres et hiemem pepercisse. Sic tandem præteritis Smyrna et Pergamo, venimus Ephesum, quæ inter ruinas antiquæ gloriæ, venerandas sui status habet reliquias, beati Joannis sepulcrum, in quodam terræ tumulo contra paganos muro circumdatum. Ibi rex imperatoris nuntios cum litteris habuit, qui contra eum Turcos supra numerum congregatos dicebant, et ipsum fugere in illius castella suadebant. Cum vero rex Turcorum metum, et imperatoris gratiam æqualiter contempsisset, obtulerunt alias sputo simili dignas, exponentes quæ rex sibi fecerat damna, et quod non posset suos homines retinere deinceps a vindicta. His sine rescriptione despectis processit, volens in valle Decervion Nativitatem Domini celebrare, et Alemannus poenitens quod Constantino-politanum imperatorem non viderat, apud eum reversus est hiemare.

In vigilia itaque Natalis Domini fixis tentoriis in valle prædiviti, Turcicis Græcis ductoribus, nostris equis pascentibus primas insidias tetenderunt, quibus egregii milites animose et provide resistentes, de capitibus eorum læti primitias habuerunt, et illo terrore festis diebus pacem fecerunt. In his dum divinis laudibus intendimus et quieti, aer obscurior, quasi vellet ante nostrum os divina providentia desecari, (qui Deo volente non fuit nobis postea usque Satelliam vel frigore horridus, vel pluviis

nebulosus) imbres emisit, quibus rivi vallum inundabant, et montes nivibus albescebant. Post quartum denique diem aquarum decursis tumoribus, et aere serenato fugatis imbribus, rex torrentibus timens intercipi, si vel nives liquescerent, vel alto imbres defluerent, vallem deserit Ephesinam, sumptus victualibus properans Laodiciam. Erat in hac via inter montes arduos Mæander fluvius profundus et latus de aquis propriis, sed tunc inflatio alienis. Illic cujusdam vallis amplitudinem alveo suo mediam dividit, statimque ripam copiosæ multitudini perviam facit. In his Turci **60** sese diviserunt, putantes hos sagittis procedentem exercitum infestare, illosque vada fluminis timida prohibere, et utrosque quando nostris cederent, de refugio montium tutos fore. Venientes huc invenimus Turcorum manipulos montium scopulos occupasse, aliosque se in plano ad tentandum exercitum objecisse, et reliquos se ultra fluvium ad prohibendum transitum conglobasse. Rex autem sarcinis suis, et debilibus in medio congregatis, primos et ultimos et latera tegit armatis, sic procedens tutus, sed parum proficiens duabus diætiis. Astu enim non viribus retardabant eum collaterales inimici, ad fugam docti et faciles, et ad persequendum protervi. Cum igitur illis proterve infestantibus, et docte et leviter refugientibus, pacem non posset habere, nec pugnam, transire volebat, sed nesciebat vadum in fluvio, Turcisque prohibentibus non poterat tentari sine periculo. Circa meridiem vero secundæ diei, Turcorum pars una (sicut condixerant) post exercitum, alia supra fluvium, ubi nostris erat ingressus facilis, et in partem illorum egressus difficilis congregantur. Deinde tribus suorum transmissis, qui contra nostros sagittas mitterent, illis jacientibus ambæ partes clamore unanimi tonuerunt, illique via qua poterant refugerunt. Sed egregii comites Henricus filius comitis Theobaldi, et Flandrensis Theodericus, Guillelmus Maticconensis, post illos more turbinis irruerunt, ripamque arduam, sagittarum pluviam, et Turcorum copiam dicto citius penetrarunt. Rex quoque fortuna simili, a tergo sagittantibus laxatis loris obvians, fugavit, secuit, et quibus equorum velocitas dedit suffragium, in concavos montes retrusit. Sic uterque nostrorum **61** impetus cito et facile, de cadaveribus partis utriusque campos usque ad latibula montium seminavit. Ibi quidam Amiradus captus est, et adductus regi auditus est et occisus. Erat in præsentibus quædam civitatula imperatoris, Antiochiæ nomen habens diminutivum, quæ paganis fugientibus patuit ad refugium, in quo ille de doloso proditore se in apertum transtulit inimicum. Hanc expugnasset rex ut reclusos caperet fugitivos, sed pene sibi deerant victualia, et in villa paupere nulla caperet spolia. Certe fuerunt qui dicerent alium quemdam militem ante nostros ad transitum fluminis, quem non viderunt prius vel postea, se vidisse, et primos ictus in prælio percussisse. In

A hoc ego nec fallere vellem, nec falli. Scio tamen quod in tali districto tam facilis, et tam celebris victoria non nisi divina virtute fuisset, nec adversæ multitudinis ferrea pluvia, sine morte vel vulnere cecidisset, dante nobis Deo victoriam sine damno, nisi Milo de Nogentiacio in flumine suffocatus obiisset. In nostra via habebant Turci cum Græcis terrarum terminos, et nos utrosque sciebamur nobis unanimes inimicos.

B Illi ergo suos plangentes mortuos, alios convocant e vicino ad vindictam die septima numerosius et audacius reversuris, nosque die tertia venimus Laodiciam stolidam præsumptione securi. Nunc venit in memoriam comes ille Bernardus, qui cum imperatore revertens de Iconio pro fratribus suis animam suam posuit, quia hic cum Frisingensi episcopo fratre imperatoris, alius comes ejusdem nominis et fortunæ, simili proditione interiiit. Dux enim hujus urbis cum deberet illos educere de montanis, per loca invia superduxit eos Turcorum **62** insidiis, ubi comite occiso cum pluribus, qui potuerunt evadere latitando fugerunt; dux autem et Græci quos duxerat, cum Turcis spolia diviserunt. Ille idem vel timens regem pro suo scelere, vel nocere volens alio genere, urbem quibusque utilibus vacuavit, fraudemque devitans jam cognitam, alian æque nocivam cogitavit. Sciebat impius quod usque Satelliam, quo usque postea plusquam quindecim diætas fecimus, non possent alicubi victualia inveniri, et esset necessarium cunctos fame mori, si cibi non possent ab urbe vacua vel emi pretio vel viribus extorqueri. Rex autem super hoc consulit episcopos et alios optimates, qui quamvis nemo dubitaret de illius prudentia nisi ipse, semper tamen ordinabat multorum consilio res communes, et erat equidem prudens humilitas, si se solum pluribus, juvenem senibus, æstimationem suam expertorum usibus postponebat; et quod posset ut dominus, quod sciebat ut sapiens, liberalitas fuit quod subditis deferebat. Illi autem qui solebant de causis aliis disputare, et de conjecturis diversarum rationum quandoque subtilitate superflua dissentire, modo stupebant non inventientes idoneam rationem in isto articulo, et dolebant quod non videbant exitum de communi periculo. Requirebant cibos in urbe de industria vacuata, potentes viribus ad tollendum, et rebus divites ad emendum. sed quia non est ibi quod quaeritur, utrumque ad hoc habetur incassum. Consultum tamen fugitivos cives per montium devia quaeri, et firmata pace cum venalibus illos reduci.

Quo facto ex parte, illi enim inventi sunt non reducti, processimus in hoc perdita una die, Turcos et Græcos habentes in nostro itinere **63** prævios et sequentes. Erant ibi montes adhuc de cruore Alemannorum madidi, et parebant iidem qui eos occiderant inimici. Rex incassum doctior, videns horum agmina et aliorum cadavera, ordinat acies. In quo Gaufridus de Rancone rancorem me-

rui sempiternum, quem ipse cum suo avunculo A Morianensi comite miserat primum. Circa meridiem secundæ diei mons execrandus faciliorem transitum habebat, quem rex die integro transire disposuerat, non ibidem tentoria figi præceperat. Quo venientes primi satis cito, quia non erant ab aliquo impediti, regis immemores qui tunc ultimos conservabat, montem ascendunt, et sequentibus aliis tentoria circa nonam in partem alteram figunt. Mons erat arduus et saxosus, et nobis erat perclivum ejus ascensus, cujus cacumen nobis videbatur tangere cælum, et torrens in valle concava descendere in infernum. Crescit hic superveniens multitudo, urget invicem, constipatur, ponit sedem, equo non prævidet, hærens potius quam procedens. Labuntur de rupibus præruptis summarii, obvios quosque sternentes usque in profundum abyssi. Saxa quoque de locis suis mota stragem suam faciebant, sic dum vias quærentes latissime se sparsissent, omnes lapsum proprium vel aliorum fulminationem timebant. Turci vero et Græci labentium erectionem prohibentes sagittis, in partem alteram congregantur, et de tali spectaculo spe vespertini commodi gratulantur. Inclinatur dies, et semper crescit in antro suppellectilis nostræ congeries.

Hostibus autem illud non sufficit, sed amplius audent, in nostram partem transeunt, quia primos jam non timent, et postremos adhuc 64 non vident, feriunt et sternunt, et vulgus inermis pecudum more cadit aut fugit. Inde clamor oritur, quo cælum et aures regis penetrantur: Rex autem de hoc fecit quod potuit, sed de cælo nullum tunc adjutorium nisi nox venit, nocte autem veniente pestis cessavit. Ego interim qui sicut monachus hoc solum poteram, vel Dominum invocare, vel ad pugnam alios incitare, mittor ad castra, rem refero, turbati currunt ad arma; festinarent regredi, sed vix ire poterant, asperitate loci et occursum venientium præpediti. Rex vero relictus in periculo cum quibusdam nobilibus, non habens secum gregarios milites, nec servientes cum arcubus, non enim se

præmunierat ad districtum, quem erat ex conductu communi transiturus in crastinum, contemnens vitam propriam ut morientem liberet turbam, ultimos penetrat, et mactantibus penultimos viriliter obviat. Aggreditur præsumptuose gentem incredulam, quæ numero centies superat, et quam locus maxime adjuvat. Ibi enim equus non poterat non dicam currere, sed vix stare, et tardior impetus debilitabat ictum in vulnere. Vibrabant nostri hastas in lubrico suis viribus, non equorum; et illi sagittabant de tuto, innitentes scopulis arborum vel saxorum. Turba liberata fugit suas deferens sarcinas, vel ducendo ferentes, loco suo morti obiciens et regem et comites; sed mori dominos ut servi viverent esset lugendum commercium, nisi tale dedisset exemplum Dominus omnium. Marcescunt flores Franciæ antequam fructum faciant in Damasco. Quo relatu suffundor lacrymis et de visceribus intimis ingemisco. De hoc tamen potest mens sobria tali remedio consolari, quod hæc 65 eorum probitas et anterior mundo convivet, et unis correptis erratibus fide fervida martyrio meruit coronari. Pugnans, et quisquis circa se, ne moriatur impune, stragem cadaverum facit, sed numerus impugnantium reparatus a multitudine non decrescit. Occidunt equos, qui, licet currere non possent, valebant tamen armorum pondera sustinendo, et loricati pedites inter densos hostes submerguntur velut in pelago, fundentesque nudorum viscera, divisi sunt alter ab altero. In hoc rex parvulum sed gloriosum perdidit comitatum, regalem vero retinens animum, agilis et virilis per radices cujusdam arboris, quam saluti ejus Deus providerat, ascendit scopulum. Post quem populus hostium ut eum caperet ascendebat, turba remotior eum ibidem sagittabat. Sed Deo volente sub lorica tutatus est a sagittis, cruentoque gladio ne capi posset defendit scopulum, multorum manibus et capitibus amputatis. Illi ergo non cognoscentes eum, et sentientes capi difficilem, metuentes superventum, revertuntur colligere spolia ante noctem.

LIBELLUS SEPTIMUS.

Adhuc prope turba sarcinaria pertransibat, quia quo densius eo segnius per præcipitia fugiebat. Ad quam rex veniens efficitur eques ex pedite, et ibat cum eis obscurato jam vespere. Tunc occurrunt ei de tentoriis anhelæ cohortes militum, quem videntes solum, cruentum et fessum, quod factum est gementes sine interrogatione sciebant, et absentes regios comites fere 66 quadraginta sine consolatione plangebant. Videlicet Warenensem comitem et fratrem ejus, Evrardum de Bretoilo, Manassem de Bullis, et Guacherium de Montegaio, et alios: sed

non refero nomina omnium, ne judicetur sine utilitate prolixum. Ardebant animo et abundabant numero, sed nox erat, et hostes abyssi profundæ contrariam partem tenebant, et ideo locum vel horam persequendi ulterius non habebant. Venerunt itaque cum rege ad tentoria nimis tarde, et qui timebant ibi, jam lugent certo dolore, sed Domino sospite consolantur ex parte. Nox illa fuit insomnis, dum quisque suorum aliquem vel exspectat nunquam venturum, vel lætus damno postposito venientem suscipit nudum. Inter hæc populus omnis Gaufr-

dum iudicabat dignum suspendio, qui de diæta non obediærat præcepto regio, et forsitan ejus avunculum quem habebat in culpa socium habuit etiam de vindicta patronum. Quia cum essent ambo rei, et esset parcendum regis avunculo, non debebat alter sine altero condemnari. Illuxit dies crastina, morroris tenebras non depellens, et apparebat exercitus hostium, læta et diviti multitudo montes tegens. Nostri vero ab heri pauperes, suos plangentes et sua, tarde providi, ad residua servanda ordinati procedunt securitate depulsa. Rex vero nobilium paupertatem non ferens, et mediocribus pio animo condescendens, tam largiter egestatem expulit utrumque, quasi esset immemor se cum eis aliquid perdidisse. Jam fames vexabat equos, qui diebus pluribus herbarum parum, et annonæ nihil comederant, jam cibus deficiebat hominibus, qui duodecim dierum adhuc iter habebant, hostesque nos sicut **67** fera quæ sanguine gustato fit trucior, hoc cognito securius, et post lucrum avidius infestabant. Quos contra magister Templi dominus Ewardus de Barris, religione venerandus, et ad militiam exemplar probitatis, cum fratribus suis vigilantè et prudenter conservabat res proprias, et tuebatur pro posse viriliter alienas. Rex quoque illorum diligebat et libenter imitabatur exemplum, et ad hoc voluit conformari exercitum, sciens quod si ejus robur fames valida infirmaret, et debiles unitas animi confirmaret. Indicitur itaque communi consilio, ut omnes mutuum, et cum illis in hoc periculo fraternitatem statuerent, firmantes fide dives et pauper quod de campo non fugerent, et magistris ab illis sibi traditis per omnia obedirent.

Accipiunt itaque magistrum, nomine Gislbertum, et illo socios quibus assignaret milites quinquagenos. Jubentur pati usque ad præceptum qui nos vexant, quia cito refugiant inimicos, et cum jussi restiterint, illico regredi præmonent revocatos. Cognita lege, docentur et gradum, ne qui de primo est, vadat ad ultimum, vel ne se confundant custodes laterum. Illi vero quos natura fecerat pedites vel fortuna (multi enim nobiles rebus perditis vel expensis, more insolito ibant in turba) ordinati sunt extremi omnium, ut habentes arcus resisterent sagittis hostium. Rex quoque legum dominus, volebat obedientiæ legibus subjacere, sed nullus ausus est ei quidquam ex præcepto injungere, hoc excepto quod aciem copiosam haberet, et sicut dominus omanium et provisor, imbecilles quosque missis de illa sociis roboraret. Fiebat juxta præceptum processio, et de plano descensus montibus gaudebamus, et protervos **68** assultus hostium, vallati tutoribus, sine damno ferebamus. Erant autem in via duo rivi, uno milliario distantes ab invicem, lutosa profunditate transitum habentes difficilem. Primum transivimus, in partem alteram ultimos expectantes, et de luto summarios debiles manibus sublevantes. Ultimi quoque milites et pedites, hostibus fere misti, transierunt sine damno mutua probitate defensi.

A Tendebamus ad secundum, inter duos scopulos transituri, de quorum verticibus poterat turba gradiens sagitari. Ad hos Turci ab utraque parte festinant, sed unum eorum milites nostri præoccupant. Illi vero alium ascendunt, et capillos de capitibus ad pedes projiciunt, quo signo dictum nobis est præmonstrari, illos de tali loco nullo timore moveri. Sed illa significatio tunc falsum vel nihil significavit, quia turba nostrorum peditum illos illico propulsavit. Sed dum illi de montis vertice contendebant, milites posse fugam illorum inter duos amnes intercipi cogitabant. Unde data licentia a magistro omnes unanimiter illos invadunt, et quos possunt consequi, mortes suorum et damna propria vindicantes occidunt. Quorum multi venientes ad lutum, in loco idoneo mortem sortiti sunt et sepulcrum. Dum perimit fugitivos iræ impetus, et fuga longior erat, omnibus fames levior et dies lætor. Sed Turci et Græci modis pluribus de nostro interitu cogitabant: ad hoc enim cum prius essent inimici fœdus inierunt. Illi ergo congregatis undique pecoribus et armentis, depascentes fœdabant ante nos quidquid non poterat urere ignis. Ob hoc fessi, vel mortui equi remanebant in via, et eorum onera, tentoria, vestes et arma et alia multa, quæ **69** nostri ne remanerent hostibus comburebant, exceptis his quæ pauperes asportabant.

Comedebat igitur exercitus (et has abundanter habebat) carnes equorum; et qui non erant habiles ad portandum, contra famem dabant remedium: quibus dapibus contenti erant etiam divites quando habebant de farina subcineritium. Tali providentia temperata est fames, et fraternitate præscripta, quater fugavimus, et semper vicimus hostes, et usque Satelliam sine damno viribus illato, labore provido tutati sumus, excepto illo die quo Gaudredum de Rancone mortis et damni prævium fecimus. In hac urbe nuntius imperatoris Landulfus, qui cum Turcis, sicut ipse fatebatur, partim illic venerat, ex voto præstolabatur nostrum interitum, vel venientibus, si de imperatore quæreremus, excusationis præparabat responsum. Sed quia nemo veniret in jus, cessavere querelæ, erat enim victualibus opus famelicis, fessis quiete. Ille ergo conscius sceleris, causa fori cogit iterum nobiles pacem firmare imperatori. Tunc quæ nobis in via pepercant inundantissimæ venere pluvie, quas sentientes subitus et desuper, in parvis tentoriis, quia majora remanserant, celebravimus Purificationem beatæ Mariæ. Nam certe rex in tota via, nulla die missam vel horas perdidit, nec inundatione imbrum, nec oppressione hostium. Habebamus, licet solito charius, ciborum abundantiam, sed equis qui remanserant, nullo pretio inveniebamus annonam, Græcis hoc dolose agentibus, sicut nostrorum multi dicebant. Illi autem sui loci monstrantes asperitatem, se non habere dicebant. Erat extra urbem usque ad quemdam fluvium saxosa planities, et hostes ultra, forum veniens a foris et **70** pabula

prohibentes; unde nec etiam herbas habebant equi, A nisi eos ducerent et reducerent armati milites. Videns ergo rex paucos equos qui remanserant non quiete refici, sed fame mori, nec in urbe venales aliquos inveniri, loquitur de processu baronibus convocatis, dicens ubi fame moriantur equi, non habere milites locum quietis. Insuper, poenitentis esse pro quiete votum tardare, et devoti, fessum et ægrorum ad metam propositi festinare, et coronari ut martyres quorum Deus animas de tali sumit labore. Illi vero servantes obedientiam domino, et possibilem solventes perseverantiam voto, die-
runt: « Sicut regis est jubere fortia, sic prudentis est militis audere possibilia. Omnes vestri exercitus gregarii milites, his diebus armis projectis pedites sunt effecti, et cum eis de nobilioribus multi. Alius B horum non potest equos emere, quia sua omnia perdidit vel expendit, alius cui superest, venales non invenit. Illi didicerunt ab istis civibus esse per mare usque Antiochiam tres diætas, de portu in portum, parvas, opulentas et tutas; et per terram quadraginta torrentibus in vias, hostibus obstitas, et egestate continuas; ob hoc nolunt se mari committere, et cum eis copia peditum, quibus jam deest virtus ad laborem, census ad victum, et Græci omnibus de vicinis villis et insulis superabundans promittunt navigium. Nos autem vobiscum mori, et vivere volumus, et libenter secundum hoc quod vobis placuerit audiemus. » Rex igitur illis regio more, suoque respondit: « Me divite nullus vir probatus egebit, nec probatus erit qui non mecum paupertatem in necessitate patienter pertulerit. His ergo electis, et de nostro reparatis inermem turbam 71 navigio committimus, quæ semper nobis nocuit, pro qua victus charior, et gressus tardior exstitit. Et nos nostrorum parentum gradiamur iter, quibus mundi famam et cæli gloriam probitas incomparabilis dedit. » Ad hæc illi: « Non, in-
quiunt, volumus deprimere, nec possumus, laudem parentum, sed levius cum eis hucusque actum est quam nobiscum. Cum enim illi Constantinopolim et brachium pertransissent, voti compotes, Turcos et eorum terras illico repererunt, et de exercitio militiæ alacres, et de captione urbium et castrorum sese divites servaverunt. Nos autem Græcos fraudulentos in locis illorum invenimus, quibus malo nostro velut Christianis pepercimus, otioque torpentes, tædio et molestiis ægrotantes, fere omnia nostra expendimus. Alii stulta securitate, vel aspera paupertate arma etiam vendiderunt, vel equis morientibus reliquerunt. Tamen hoc quod jubetis honestum est, sed supradictis de causis tutum non est. Sed nos illud labore et timore proposito faciemus, si equos ad reparandos milites invenire poterimus. » Qui requisiti, cum paucitate non sufficerent, et debilitate nihil valerent, coegerunt regem, vellet nollet, marinam naufragia experiri, ut periculis in mari, periculis in solitudine, periculis

ex gentibus, periculis ex falsis fratribus, sicut et Pauli (II Cor. 11), permitteret Deus ejus patientiam exerceri.

Denique dux urbis et nuntius imperatoris super hoc negotio consuluntur, qui respondent ad placitum, navesque cito venturas toto exercitu pollicentur. Hiems interim exercet quod distulerat, pluit, ningit, tonat et fulgurat, et differtur ventus usque ad quinque hebdomadas, quem cito sperabamus a Domino, navesque amplius, quas 72 exspectabamus de Græcorum promisso. Græci autem scientes quoniam modicum tempus habent, omnem quam possunt malitiam exercent, rebus in foro nos spoliantes, et, quantum possunt, suis consiliis vita privantes. Inveniebant sanus et æger quidquid requirebat eorum qualitas, sed gravabat eos pretii quantitas. Habebant gallinam pro decem solidis, et ovum unum pro sex vel quinque denariis, unum coepe vel allium pro septem vel octo, secundum grossitudinem pretio temperato, navesque duas habebamus pro uno; quibus equus vel mula remanserant, eos pro panibus cambiebant, vel more boum in macello vendebant. Hæc enim nostra fuit cum Græcis conditio, vendere sine pretio, et chare emere sine modo.

Itaque Turci militibus equos deesse Græcis referentibus didicerunt, et hac usi securitate ad invadendum exercitum se unanimiter paraverunt. Quod notum factum est regi, et contra illos abscondit secum viros ditiores, qui dextrarios suos quamvis famelicos, adhuc servaverant, et fratres Templi. C Venientibusque apparens, subito coegit eos occidendo sine ponte fluvium retransire, et credere deinceps in exercitu equos optimos abundare. Parant interim Græci naves, sicut res alias, pretio inaudito; dabat unus homo quatuor marcas usque Antiochiam, quo venturi eramus sicut ipsi prædixerant, in die tertio. Eæ paucæ et parvæ regi quasi donum gratuitam a duce et imperatoris nuntio præsentantur, et ab eo episcopis et baronibus dividuntur. Voluit eas habere; tamen pretium ægre tulit, et querelas inutiles togens silentio, reliquo exercitui sicut promiserant, naves quærit. Illi vero dum divites exspectant pauperes, illud 73 diu procrastinant, et rebus utrosque tali latrocinio spoliabant. Credo autem quod quietem charius emimus hujus urbis, quam labores totius itineris. Dicturi vero sunt ignari talium hanc urbem debuisse capi, et vindictam suam de dolis civium. Recogitent illi, dextra lævaque privatis et extraneis hostibus, sine victualibus nos obsessos, et esse impossibile turres arduas sine machinis rueri, vel cito posse suffodi duplices muros. Poterant quidem dux, et imperatoris nuntius capi quando veniebant ad regem, sed cives pro illorum suspensio non redderent civitatem. Eratque regi abominabile, contra morem suum hac proditione capi, et commune periculum sine captione tentari. Parcat Deus Alemanno imperatori, cujus fortunam vitantes, et indocto consilio

acquiescentes, in hæc mala devenimus; sed Græco quomodo parceret justus iudex Deus, vel homo, qui dolosa crudelitate tot Christianos occidit utriusque exercitus? Populus ergo novorum pauperum affectus tædio, spoliatus argento, corruptus morbo, cognitoque de navibus Græcorum mendacio, ad regem veniunt, cui suam voluntatem et paupertatem his et similibus verbis exponunt: « Domine rex, in vestræ majestatis præsentia merito astamus confusi, tamen illud audemus de vestra bonitate confisi. Quando enim Græcis credentes, vobiscum per terram ire nolimus, in hoc inertes, in alio decepti sumus; modo vero, paupertate cogente, illud volumus facere sine duce. Vadimus in mortem, sed Deo volente valere poterit vitare præsentem. Tolerabilior erit forsitan Turcorum gladius quam post discessum vestrum istorum civium dolus. » Quibus rex solita miseratione condoluit, **74** et eorum egestati tam larga effusione consuluit, ut crederes eum nihil antea expendisse vel de cætero curam domus propriæ contempsisse. Deinde vplens eos in itinere tutos fore, pactum factum cum nuntio imperatoris et duce, ut ab eo quingentas marcas acciperent, et suos ultra duos fluvios qui erant prope, cum magna manu conducerent, et postea darent eis competentem comitatum, qui posset eos securos ducere Tarsum; in urbe vero debiles et infirmi susciperentur, quousque convalescentes, invento navigio alios sequerentur.

Illi ergo de argento cupidi, et contra Turcos timidi, prius cum illis locuti sunt, et sicut tunc putavimus, cum eis pretium dividerent, et reversi sumptis secum divitibus civitatis, pactum simul sicut prædictum est juraverunt. Redditur argentum, et illi jubent debiles civitatem intrare, et alios ad iter se in crastinum præparare. Adhuc suis rex providet, equos quos invenire potuit congregans, et probatis militibus eos donans. Fraudemque timens ubi sæpius illam invenerat, comitem Flandrensem, et Archenbaldum Borbonensem usque ad processum illorum dimisit, et ipse cum benedictione remanentium naves ascendit. In crastinum pedestris exercitus duces itineris exspectabat, et ecce Turcorum populus regem discessisse per Græcos edoctus, quasi ad certam prædam contra illos veniebat. Quos contra comes Flandrensis et Archenbaldus Borbonensis acies suas ordinat, animosas, sed pigras, quia paucos et debiles equos habebant. Hostibus occurrunt, configunt, dant terga qui veniebant ad spolia. Sed quoniam non fuit qui posset illos velociter insequi, pauci sunt illorum occisi. Post hæc ducem, nuntiumque imperatoris et **75** cives de pacto requirunt quod regi juraverant: et illi tunc primum de impossibilitate Turcos monstrantes et hiemem, se excusant. In hoc dies aliquos et verba plurima perdiderunt, nec illos jure, ratione vel honestate vicerunt. Tandem querela deposita de conductu, vix concedunt nostros infra murum propugnaculi hospitari, et eis ibidem usque ad navigium forum præberi. Quo facto viri regii vadunt ad naves, eo quod suas injurias

non possunt vindicare dolentes. Deinde Turci urbi approximant, intrant et exeunt, et aperte Græcis communicant. Vident inter duo genera hostium et murorum suos hostes densos includi, sicut pecudes in ovili, et eos qui non audent exire vel ingredi, posse ibidem sagittari. Erat murus humilis et inflexus, et ei non poterat inhærere tam densus populus, unde remotiores patebant vulneribus. Turci ergo de locis congruis sagittas immittunt et vulnerant aliquos vel occidunt. Tunc probati juvenes cœperunt de muro sumptis arcubus prosilire, suam suorumque vitam tueri, vel mortem vendere, quærentesque pacem viribus, hostes longius cogunt refugere. Haberent pacem, sed eos Græci sine vulnere perimebant, qui sanos cum ægris in arcto et immundo loco recluserant, et dum hos famas occidit nummis deficientibus, luesque corrumpit alios vicinis cadaveribus, corrumpit multi, Græcis non inferentibus mortem, sed expectantibus. Ob hoc virorum fortium duæ turmæ trium et quatuor millium ne morentur sunt mortuæ, judicantes idem, foras mori et intus vivere. Qui sumptis armis exeunt duos fluvios transiuri, loco vicinos sed magnitudine dispari. Primum facile transierunt, sed ad secundum duplici obstaculo restiterunt. **76** Amnis enim non nisi natando, nec hostis ibi congregatus nisi pugnando poterat pertransiri, sed utrumque simul non poterat exerceri: et ideo revertentes fugati sunt, capti, vel mortui. Sanguine istorum situs Turcorum extincta est, et dolus Græcorum in violentiam conversus est. Illi enim reversi sunt eos videre qui remanserant, et deinceps ægris et pauperibus largas eleemosynas faciebant. Græci vero cogentes fortiores ad sua servitia, loco mercedis verberabant. Quidam Turcorum a suis sociis nostras monetas emebant, et inter pauperes plena manu dividebant; Græci vero illis quibus aliquid remanserat auferebant.

Vitantes igitur sibi crudeles socios fidei inter infideles sibi compatientes ibant securi, et sicut audivimus plusquam tria millia juvenum sunt illis recedentibus sociati. O pietas omni prodicione crudelior! Dantes panem fidem tollebant, quamvis certum sit quia contenti servitio, neminem negare cogeant. Deus autem exsecrans civitatem, tam districte cives ejus subita morte percussit, ut multæ domus in ea vacuæ remanerent, et vivi stupentes et timentes, eam omnino relinquere cogitarent. Imperator quoque Deo contrarius in judicio, eo quod illa regi forum paraverat et navigium, illam penitus auro et argento spoliavit. Sic Deus et ille contraria sentiebant, tamen banc uterque punivit. Rex autem cum in hac quinque compleret hebdomadas, quibusdam suorum navibus contractis vel cassatis, non tamen Deo volente submersis, usque Antiochiam naufragando consummavit tres alias. Gravia sunt quæ pertulit damna et pericula, Pater Sugeris, sed ipso debetis sospite consolari. Illi etiam proderit laborasse, **77** qui scitur in periculis tutus, et post damna lætus, constanter et prudenter omnia pertulisse. Sola illi

gravis erat adversitas subditorum, quibus semper pro posse consuluit, putans esse regis non sibi nasci sed utilitatibus aliorum; et sicut regis est habere pietatem, sicejusdem esse nunquam timere paupertatem. Ad probitatem cautelam regiam postponebat, et tutelam primam vel ultimam, et excubias noctium vicibus alternis faciens, algorem noctium dierumque fervorem sub lorica tolerabat. In tot laboribus servatus est incolumis sine medicina, pro exercitio

sanctitatis. Quia semper a divinis sacramentis obviabat viribus hostium, et revertens ab hostibus requirebat Vesperas et Completorium, Deum semper faciens alpha et omega suorum operum. Sic liberalis ut rex, animosus ut princeps, acer ut miles, ut juvenis alacris, maturus ut senior, locis et temporibus et virtutibus singulis se aptabat, et de probitate favorem hominum, de religione divinam gratiam conquirebat.

78 Tempus eclipsis solaris, cujus Odo meminit lib. iv, extremo, supra, col. 1228.

(Ex veteri membrana cathedralis ecclesiae S. Stephani Catalaunensis, cujus exemplar de manu reverendi domini Cuiusdote ejus ecclesiae decani acceptum, ad nos misit R. P. Henricus Bacio, collegii Catalaunensis rector.)

In nomine sanctae et individuae Trinitatis, Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Ne oblivionis obscuritas per desuetudinem humanis mentibus ingeratur, quo auctore ecclesia nostra consecrata fuerit, scripturarum adnotationibus committimus; quatenus secutura posteritas habeat quid futuris temporibus evidenter agnoscat. Cujus rei gratia, rogatu venerabilis Bartholomaei episcopi nostri, papa Eugenius tertius veniens in hanc civitatem, honeste receptus est. Quem comitati fuerunt cardinales episcopi, Albricus cardinalis Ostiensis episcopus, Himerus cardinalis Tusculanus episcopus, Jordanus presbyter cardinalis Sanctae Susannae, Julius presbyter cardinalis Sancti Marcelli, Hugo presbyter cardinalis Sancti Laurentii; Wido cancellarius, diaconus cardinalis SS. Cosmae et Damiani, Gregorius diaconus cardinalis Sancti Angeli, Miacynthus diaconus cardinalis Sanctae Mariae in Cosmidin, Humbaldus cardinalis SS. Joannis et Pauli, Sigibertus cardinalis Sancti Marci, Octavianus diaconus cardinalis Sancti Nicolai in Carcere, Odo diaconus cardinalis Sancti Georgii, Wido presbyter cardinalis Sancti Laurentii in Damaso, Wido diaconus cardinalis Sanctae Mariae in Porticu, Joannes diaconus cardinalis Sanctae Mariae Novae, Wido diaconus cardinalis Sanctae Potentianae, Haribertus diaconus cardinalis Sanctae Anastasiae, Joannes cardi-

nalis Sancti Adriani martyris, Bartholomaeus noster episcopus, Theobaldus Parisiensis episcopus, Bernardus Altisiodorensis episcopus, Hugo Nivernensis episcopus. Praedicti vero episcopi, ecclesiam circummeundo intus et foris, aspersione aquae benedictae consecraverunt. Papa vero consecravit majus altare in honore sanctae Trinitatis, et sanctae Mariae. et sancti protomartyris Stephani, et sancti Joannis Baptistae, et sancti Valerii et S. Vincentii martyrum, et SS. Chrysanthi et Dariae. Et rogatu venerabilis episcopi nostri Bartholomaei, de reliquiis Nymphae virginis, quas secum deferebat, in altari cum altero sanctuario recondidit. His peractis missam solemniter celebravit. Noster quoque episcopus, et Hugo Nivernensis episcopus, fuerunt praecentores in missa. Quam cito missa fuit inchoata, eclipsis solis manifeste apparuit. Post celebrationem missae Apostolicus verrezit cum episcopis et cardinalibus in jardum episcopi, ubi habuit sermonem ad populum ae festo praesentis diei.

Actum publice Catalauni, septimo Kalendas Novembris, anno ab Incarnatione Domini 1147, regnante in Galliis gloriosissimo rege Ludovico, Ludorici regis filio. Et ipse eodem anno, inspirante Dei clementia, peregre profectus erat cum uxore sua Helionorae venerabili regina, et maximo exercitu, ad liberationem Hierosolymitanæ Ecclesiae (58).

(58) **80** Robertus de Monte in Appendice ad Sigbertum, ad annum 1147: Eclipsis solis fuit octavo Kalendas Novembris, die Dominica, ab hora secunda usque ad horam quintam. Legendum septimo Kalendas, quam et Dominicam fuisse ostendit illius anni littera E. Apud Claudium Robertum in Gallia Christiana, in Bartholomaeo LV episcopo Catalaunensi: *eo praesente Eugenius III, dedicavit majorem basilicam 1147, vii Idus Novembris. Lege vii Kalendas. Sammarthani in Gallia Christiana auctiore annum habent 1148, ex tabulis ut aiunt, Catalaunensibus. At in istis annus notatur 1147. De hora et de quantitate novilunii hujus ecliptici, quod et Catalauni et Constantinopoli observatum legimus, rogatus a me R. P. Petrus Courcier societatis nostrae theologus, et astrologus insignis, sic respondit datis litteris Mussiponti, 11 Junii 1658: Defectionis ejus medium evenire debuit Catalauni hora ix, matutinae minutis xx; cujus ibi quantitas fuit amplius quam decem di-*

gitorum et semis. At Constantinopoli contingere debuit ejus medium, summaque obscuratio, hora de meridie prima cum xii minutis: quantitas ibidem sex pene digitorum fuit. Quae omnia belle quadrant cum oculatorum id aevi scriptorum testimoniis. Nam Robertus de Monte, deliquit hujus durationem protendit ab hora secunda ad quintam; nempe horis utens antiquis et inaequalibus (ut in Evangelio) a solis ortu deductis: quarum ideo horarum tertia et semis, medium defectionis obtinuit; secunda initium, sub quo missam solemnem ab Eugenio papa III, Catalauni ad S. Stephani altare primum inchoari contigit. Hora tum erat a media nocte fere octava. Porro cum refert Odo visum Constantinopoli solem in forma dimidii panis, ac luxisse dimidium, et dimidii circuli radios abscondisse, quantitatem eclipticos senum digitorum distinctius expressisse non potuit.